

## **Traktát o postmoderní hlouposti (De stultitia novissimorum)**

Pastevec Mojžíš vidí na poušti ve 2. tisíciletí př. Kr. hořící keř a dostává se mu božího zjevení, které založilo biblické židovství; Buddha v 5. stol. př. Kr. rozjímá pod fíkovníkem a přijde k osvícení, jež zakládá buddhismus; v Athénách 5. a 4. století působí zvláštní skupina řečníků jako Sókrates a myslitelů jako Platón a Aristotelés, kteří zakládají současnou podobu filosofie; kolem roku 30 umírá na Golgotě u Jeruzaléma Ježíš Nazaretský a po jeho smrti vzniká křesťanství; kolem roku 620 po Kr. dostává osvícení prorok Mohamed a následuje vznik islámu; roku 1517 Martin Luther píše teze o reformě křesťanské církve a zahajuje proces novověké reformace.

Všechny tyto události mají společné dvě věci. V době svého vzniku nebyly ničím zvláštním. Buď tyto události vnímali pouze jejich autoři, nebo šlo v očích současníků o marginální věci nanejvýš lokálního významu. Ale dnes, s odstupem staletí a tisíciletí víme, že tyto události představovaly změny ve způsobu, jak nazíráme svět. Pozdější generace totiž viděly, že tyto události založily nové civilizace a kultury a staly se mezníkem, epochálním rokem „nula“, odkud se nová éra začala počítat. Křesťanský letopočet si vzal za základ nové epochy narození Krista, muslimové Hidžru neboli útěk Mohameda z Mekky do Mediny (622 po Kr.). Stejným způsobem může vědec nebo epistemolog vědy datovat hlavní objevy a vynálezy, které založily technickou civilizaci: první kamenné nástroje, rozdělování ohně, pastevectví, zemědělství, objev kola. Podobně se můžeme soustředit na západní civilizaci od průmyslové revoluce na konci 18. století, kdy se objevily první moderní technologie umožňující hromadnou průmyslovou výrobu železa a oceli, průmyslového textilu, elektrické energie atd., jež vedly k současným letům do kosmu, počítačům a planetárnímu přenosu dat. I zde platí, že tyto objevy byly ve své době často podceňovány. Ale jejich působení bylo umožněno díky již etablovanému obrazu světa. Ten do sebe zahrnul vědu a technický um a nastolil civilizaci „globální vesnice“, ve které nyní žijeme.

Příklady vzaté z oblasti náboženství a filosofie na jedné straně a z vědy a techniky na straně druhé ukazují, že filosof musí vyložit prolnutí dvou rozdílných pohybů ducha. V první fázi lidstvo nazírá novou konfiguraci světa skrze osvícené reformátory a vizionáře; ve druhé fázi vědci a technici vychází z této nově dané vize světa a realizují všechny možnosti, které jsou v ní implicitně dány. Jistěže by bylo možno namítnout, že je tomu právě opačně, ale toto je naše pracovní hypotéza. Vznik nového vidění světa je primární, protože zakládá novou

dějinnou epochu. V ní se dává novým způsobem to, co „jest“, tj. co existuje a co je tím pádem viditelné, pochopitelné, manipulovatelné. Krize vzdělání a hodnot viděná z hlediska filosofa do sebe zahrnuje akt *krisis*, tedy oddělení či rozlišení dvou zásadně odlišných procesů: nové intuice světa a vědeckého či praktického využití této intuice. Krizi nemůže pravdivě určit typ vědění, které je vždy usazeno už v nějakém obrazu světa, tj. v dané konstelaci moudrosti a pozitivního vědění. Nový obraz světa umožňuje exploataci nově viděného jsoucna jako toho, co je zde pro nás, abychom epochálně novým způsobem „mohli být“ a také mohli novým způsobem „něco mít“, například pomocí vědy a techniky. A vzdělání předává všechny tyto možnosti dalším generacím z hlediska toho, co daná epocha pokládá za smysluplné a užitečné. Tím dostáváme základní trio jevů, které je třeba vyložit: nový obraz světa; z něj vycházející podobu vědění a vědy; formu vzdělání předávající jak obraz světa, tak i stav vědy. Rozprava o současné nevzdělanosti je ve skutečnosti až posledním v řadě jevů, které je třeba poznat a vyložit ve vzájemné návaznosti.

Z hlediska *krisis* jako aktu filosofického souzení nestačí vědecký výměr toho, co je svět, vědění a vzdělání. To by bylo jen částečné řešení problému, který leží svou podstatou za hranicí pozitivního vědění. Filosofické zamyšlení nad původem krize musí vysvětlit způsob, jak epochálně založené vědění (např. v rámci západní civilizace) vůbec vzniká v závislosti na nových obrazech světa a jak zakládá a nese určitý typ vědy, vzdělanosti a výchovy. Takové vysvětlení může podat dějinné myšlení vztažené k zakládajícímu dění počátku, čili hermeneutika. Původním výkonem hermeneutiky byla věštba, tedy určení aktuálního významu věcí vzhledem ke smyslu daného v božském světě. Pýthie v Delfách například říká lýdskému králi Kroisovi, jaké dějinné možnosti jsou z hlediska boha Apollóna skryté v jeho konkrétním jednání: „Překročíš-li řeku Halys, zničíš velkou říši.“ Král si věštbu vyložil tak, že řeku překročil a šel do války proti nově se formující Persii. V bitvě s Kýrem (547 př. Kr.) zničil svou vlastní říši a umožnil světový nástup Peršanů. Pýthie a tehdejší kněží v Delfách viděli nástup nové epochy v určitém typu rozlišování a přemýšlení, které král Kroisos považoval za zbytečné. Delfy rozlišily triviální přechod řeky jako epochální jev. Skrze tento jev vyložily budoucí, tj. v přítomnosti již poodkrytou dynamiku tehdejší politiky dvou velmocí. Athéňané před bitvou u Salamíny (480 př. Kr.) dlouho rokovali o smyslu jiné Delfské věštby. Ta pravila, že Heladě zůstanou dřevěné hradby, které vydrží nápor Peršanů. Vojevůdce Themistoklés vyložil věštbu tak, že navrhl svým spoluobčanům, aby opustili Athény a nechali město

vyplnit Peršany. Místo obrany hradeb vybojovali vítěznou lodní bitvu za pomoci athénských triér.

Delfská věštba ohledně Kroisa či Athén platí pro výklad smyslu obecně. Hermeneutika má za úkol vyložit, jak se zakládající dění projevuje zde a nyní, jak je činné. Způsob, *jak* se věci dávají ze skrytosti do otevřenosti světa, se liší od toho, *co* je skrze toto skryté dění založeno jako viditelná historická událost. Výklad musí rozlišit operaci zakládajícího dění (božský svět, událost bytí) od pozitivní danosti věcí zjevených jako viditelný opus. Výkonem rozlišování mezi tím, *jak* věci přicházejí do bytí a tím, *co* jsou ve své danosti, ukáže věštba čili hermeneutické vidění skrytého smyslu zjevné věci (*fainoménón*) nebo upozorní na smysl konkrétního lidského jednání (*factum*). Věštba z Delf byla pravdivá proto, že naváděla rozum ke správnému rozlišování mezi skrytým a částečně podskrytým. Někdo byl tohoto rozlišování schopen, jiný nikoliv. Archaická hermeneutika vidí odkryté dílo skrze skryté zakládající dění, které není zřetelně vidět, protože pozitivně vnímané věci se zdají důležitější a zřetelnější. Přejít hraniční říčky Halys byl pro Kroisovu armádu jistě banalitou, ale plný význam tohoto přechodu byl zjevný až po zničení Lýdie a vznikem nové konstelace světa. Pythický význam slova „dřevěná hradba“ bylo třeba nalézt v zoufalé vojenské situaci Athéňanů, kdy jim hrozila porážka. Tomuto procesu rozlišování říkali staří Řekové „alétheia“ neboli odkrývání toho, co bylo původně skryté. Být pravdivý znamená pro archaickou hermeneutiku, že musí stále znovu provádět akt rozkrývání, rozlišování (*krísis*) skrytého počátku, který je dán pro pozorné oči, podobně jako skupina kamínků indikující na horách správnou cestu (*hérma*). To platí i pro filosofickou hermeneutiku, pokud chce být pravdivá v tomto zakládajícím, tj. původním „delfském“ smyslu. A nezapomeňme, že Delfská věštitelna byla po staletí institucí vrcholného politického a dějinného významu.

### **1. Metoda zkoumání aneb Rozlišování epochální krize**

Archaická hermeneutika se snaží vidět skrytý význam jevů. Ty přicházejí do bytí a nesou si v sobě stopu svého skrytého původu, který spoluurčuje, jak jsou dány. I moderní forma hermeneutiky musí rozlišit původní událost bytí formující obraz světa a následné porozumění jsoucna, které se dává v nově vzniklém vidění celku (*epoché*). Slovo „epoché“ znamenalo v řecké astronomii zmizení světla při zatmění slunce, kdy se svět na chvíli ponořil do původního stavu chaosu. Řecký výraz ukazuje na ukončení současného stavu skrze zásadní zvrat v dějinách, třeba válečný, náboženský nebo myšlenkový. Oba poslední významy jsou

pro nás rozhodující, protože mění vidění světa. Změněný obraz světa nemůže mít jiný charakter než epochální, protože primárně sleduje změnu v pojetí bytí (jak se svět dává), a ne sekundární danost „takto“ zjeveného jsoucna (co se v něm dává). Epochální obraty ve vidění světa jsou vzácné a vyskytují tak jednou, dvakrát během celých tisíciletí. Protože epoché v řádu bytí není dána pozitivně či objektivně, pro pozitivní vědu neexistuje. Jednoduše „není“ ve smyslu zde a nyní vykazatelného a definovatelného faktu nebo jsoucna. Žádný rozumný historik se dnes nezabývá Pýthií tak, že by zkoumal původní pravdivost jejích slov. Bohové přece nejsou, takže k nám nemohou mluvit. A je otázka, jestli vůbec kdy nějakí bohové byli. Věda a jí podobná filosofie zkoumá pouze pozitivní význam Delf v náboženských či politických dějinách Řecka. Řekli jsme, že hermeneutika vykládající působení skrytých sil tvořících epochu předchází pozitivní filosofii danou v rámci té či oné civilizační vlny nebo období. Hermeneutika nejprve zkoumá, jak jsou ustaveny obrazy světa a teprve pak sleduje, co technika či věda definuje jako jsoucí a důležité v rámci nově vzniklé epochy. Epochální myšlení jen metaforicky znamená epochu ohně, kola, parního stroje nebo raketoplánu.

Epochální hermeneutika sleduje z podstaty věci nezjevné dění epochy a musí provést rozlišení (*krisis*) obrazu světa vznikajícího a obrazu světa zanikajícího. Vyložení tohoto skrytého obratu se provádí stejně jako u Pýthie na historickém čili zjevném materiálu, kterým tehdy byly Perské války a nyní to je krize vědění a myšlení. Je jasné, že „pythická“ hermeneutika epochálních obrátů dějin nemůže nabídnout žádnou vědeckou či pozitivní záruku pravdivosti. Vybízí však k zásadnímu zamyšlení skrze známé heslo napsané na vchodu do Delf: „Poznej sebe sama!“ Filozof Sókrates až do své smrti bádala nad slavným Delfským výrokem o tom, že je „nejmoudřejší ze všech lidí“. Tento výrok mu z Delf přinesl jeho přítel Chaiferón, který se šel do věštírny zeptat na význam Sokrata. Delfy označily Sokratovu lásku k moudrosti (*filosofía*) za absolutně nejcennější věc tehdejší doby, což platí dodnes. Despota Kroisos nechtěl poznávat. Král chtěl od Delf pouze ujištění o tom, co už stejně věděl. Proto postupoval pozitivně správně, ale nikoliv v souladu s podkrytým významem věštby. Neviděl základ dění, jen dané jevy, proto zničil sebe i svou říši. Naopak Athéňané byli moudří a dlouho přemýšleli o Delfské věštbě, která jim byla určena. Udělali překvapivou věc a vyhráli bitvu u Salamíny. Tato bitva znamenala definitivní porážku perské despotie a vítězství nového, demokratického způsobu života řecké polis. Plody této epochy uvedené proroctvím z Delf ohledně Sokrata a bitvy u Salamíny dodnes považujeme za základní stavební kameny

pro moderní civilizaci Západu. Jsou dodnes účinné tím, že někdo moudrý byl schopen správného rozlišování.

Pozitivní vědění se ustavuje až v oblasti zjevného a daného. Nemá na to, aby postihlo dění skrytě zakládající to, co je zjevné a samozřejmé nám všem. Proto hermeneutika staví na historicky mnohem starším pojetí pravdivosti, daném nikoliv jako metafyzická shoda rozumu a věci (*veritas*), ale jako způsob věšteckého vidění, které ve viditelném dění jsoucna odkrývá neviditelné působení bytí (*alétheia*). Toto vidění je synoptické, protože vidí celek světa. Takové vidění pravdy původně znamenalo umění a techniku v jednom (*téchné, ars*), protože bylo vztaženo ke schopnosti jedince jít v řadě smyslu až k zakládajícímu počátku daného bohy. A každý začátek je temný a nejasný ze své podstaty, protože teprve skrze něj věci přicházejí do zjevnosti. Proto Pýthie a její následovnice seděly na trojnožce v temnotě Delfské jeskyně, odkud pronášely své věštby. Z temnoty posvátného adytonu šly pouze výkřiky, které interpretovali zkušení delfští kněží. Naše epocha techniky a instrumentálního rozumu se naopak nachází na samém konci světa námi zhotoveného a daného (*factum*). A stejně jako král Kroisos už nechceme nic vidět, protože všechno už víme, nebo se to zajisté jednou dozvíme. A tuto neschopnost vidět předává moderna skrze současnou epochální formu vzdělání, které je založeno na faktografickém vědění.

Po úvodním nástinu cesty (*hodós*) od skrytého k odkrytému prováděné prostřednictvím (*metá*) hermeneutického myšlení se vraťme k původní triádě jevů, které máme „met-hodicky“ vyložit myslitelským putováním: nazírání světa, proměny vědění a krizi vzdělání. Začněme od konce, protože jdeme vždy od známého k neznámému, od výchozího bodu k cíli, kam chceme přijít. A někdy se také chceme vrátit zpět, jako Odysseus do rodné Ithaky. Krize vzdělání je faktem daným na základě určitého druhu racionality. Stala se vážným společenským problémem a tvoří součást naší současné historie. Historicky konstatovaná krize vzdělání v moderní společnosti indikuje hlubší krizi, totiž epistemologickou a metodickou. Věda se děje tím, že poznává pravdu a toto dění určuje charakter moderní doby. Věda neví, čím vlastně je z hlediska své specifické metodiky zkoumání světa. Problematický vztah vědy a vědění indikuje krizi pravdy, která předchází krizi vzdělání. Myšlení nakonec musí jít až k pythickému porozumění bytí z hlediska jeho epochálního obratu, kdy se svět dává epochálně nově, v našem případě jako předmět vědeckého poznání. Předtím se skutečnost poznávala jinak, třeba skrze Delfské výroky.

Parmenidův filosofický epos a výroky Hérakleita z Efezu ukazují na nový typ moudrosti vzniklé v řecké polis někdy v 6. století př. Kristem. Poprvé dosvědčují původní sílu slova sdělovaného bohyní pravdy nebo božskými mystérii (*mýthos*), která se při změně světa přeměňuje na vědecky zajištěný smysl jsoucího (*lógos*). Bytí a myšlení si začalo odpovídat, což je shoda daná v novém epochálním obratu, který založil západní myšlení a civilizaci. V tomto přechodu od mýtu k logu spočívá osud západního myšlení. Vzniká nová definice člověka jako bytosti vztahené k takto dané moudrosti. Člověk je definovaný vztahem k plnosti smyslu (*zoón logón echón*), který se uskutečňuje v politické obci směřující k pravdě (*zoón politikón*). Proces rozlišování vztahený k poslednímu druhu krize musí najít současnou formu tohoto původního založení člověka. Tím se odhalí ultimativní smysl dnešní krize vzdělanosti.

Cesta hermeneutiky začíná u rozlišení stavu společnosti na základě krize vzdělání (*historie vzdělání jako krize I*). Historie společnosti daná krizí vzdělání ukazuje na hlubší krizi v dějinách vědy. Žijeme v moderní době, kdy dění vědy určuje historii společnosti. Krize vzdělání je dána stavem vědy, tedy krizí pravdy jako posledního měřítka poznání (*dějiny vědy jako krize II*). A nezakryté rozlišení stavu vědy vede k poslednímu rozlišení obratu ve vidění bytí, tedy ke způsobu, jak se změnil obraz světa (*dějinnost epochy jako krize III*). Hermeneutický kruh znamená, že klidně můžeme začít na konci a jít zase k počátku. Poodkrytost dějinnosti je dána jako obrat od bytí k metafyzickému jsoucímu, což nás zavede k porozumění dějin jako vědecky poznávaného a technikou manipulovaného jsoucímu. Od krize tohoto druhu poznání lze jít až k historické formě vzdělání, kterou se předává vědecké vidění světa. Cesta myšlení tam a zase zpět, od počátku dějinnosti přes dějiny vědy k historické krizi vzdělání, a od tohoto faktu zase k počátku, se tím stane jasnou a známou. Ony tři horské trpaslíky čili hermy musíme postavit na správných místech cesty, aby byly dobře vidět.

## **2. Krize vzdělání aneb Zapomenutí vzdělanostní diference**

Představte si firmu, která stále znovu staví byty v záplavovém území, jak se dnes běžně děje v developerském provozu velkých měst. Její šéf může být pilný, inteligentní, velmi pracovitý a vytrvalý, ale sotva bychom jej nazvali moudrým člověkem. Staví proto, že mu tato činnost nese zisk. Profit je prvním a posledním účelem této nesmyslné činnosti, která postiženým lidem škodí. Z příkladu je vidět rozdíl mezi praktickou inteligencí opřenu o technický um, ekonomiku, management, komunální či státní politiku a mezi životní moudrostí. Instrumentální racionalita může dělat nemoudré věci, a přesto zůstává sama sebou, tj.

zůstává racionálním uvažováním vztaženým k dílčím cílům a účelům. Developer po záplavách pokrčí rameny a řekne, že mu nevyšel jeden podnikatelský záměr. Ale další projekt bude dělat stejně. Naopak moudrý člověk nemůže dělat pošetilosti, protože by přestal být moudrý. Být moudrý je totiž celostní určení člověka: buď je moudrý, nebo není. Existuje tedy zásadní rozdíl mezi racionalitou a moudrostí. Racionalita se bez moudrosti klidně obejde. A naopak jsme viděli, že moudrost Delfské věštírny vůbec není na první pohled racionální. Proto její slova nevyložil racionálně uvažující Kroisos, ale politicky moudří Athéňané a zejména Sókrates, nejmoudřejší ze všech lidí. Pokud vzdělání na tuto diferenci mezi moudrostí a pouhou racionalitou zcela zapomene jako dnes, ztrácí schopnost rozlišovat (*krínein*) mezi moudrostí a mezi pouhým racionálním kalkulem možností a daností. Ztrátou schopnosti rozlišovat moudrost vznikne skutečná krize, protože nikdo z dané generace není dostatečně moudrý, aby něco rozumného viděl. Vinou ztracené schopnosti rozlišovat nastane krize čili „oddělení“ (*krísis*) dané epochy či civilizace od moudrosti. V dlouhodobé perspektivě to znamená zánik dané kultury či epochy. Zapomenutím difference mezi moudrostí a racionalitou jako základního úsudku ve „věci“ (*prágma*) vzdělání vznikla současná planetární krize vzdělání. Vzdělání je v krizi proto, že zapomnělo na svou skutečnou věc a stalo se pragmatickým procesem řízeným instrumentální racionalitou. Projděme si v kostce základní způsob tohoto tragického vytěsnění vzdělanosti vzhledem k jeho důležitým mezníkům (*hérma*), protože metodologicky sledujeme cestu epochálního rozumu.

Na začátku evropské cesty vzdělání stojí mimo jiné velké postavy také arabský filosof Ibn-Sína (Avicenna, 980–1037), který staví do protikladu dva jevy. Ve svých spisech mluví o tzv. „vnitřním smyslu“ (*wahm*) daném smyslově a vázaném na mozek. Na druhé straně stojí rozum nebo intelekt v různých formách, který tehdejší filosofové považovali za nehmotný, věčný, nezničitelný, oddělený od těla a přímo vázaný na božský svět a na svět kosmických sfér. Rozdělení mezi konativní (tj. praktickou) a intelektuální (tj. teoretickou) moudrostí poprvé kodifikoval Aristotelés v knize *Etika Nikomachova*. Schopnost rozumné volby a jednání (*prohaíresis*) přiřadil k výkonu intelektu, a ne k nižším poznávacím složkám duše založených biologicky a definovaných vzhledem k pudu sebezáchovy. Člověk je bytostně spojený s nadsmyslovým intelektem, proto existuje díky vztahu k plnosti smyslu (*zoón logón echón*) hledaného v rámci polis svobodných a rozumných občanů (*zoón polítikon*). Tato určení nejsou společným jmenovatelem člověka ve smyslu statistické průměrnosti; naopak

představují naše poslední a nejvyšší cíle. Antika a následné epochy moudrosti určují člověka z hlediska toho nejvyššího, čeho je schopen nebo co jej zakládá. Jen tím se liší od zvířat a jen tím je sám sebou ve smyslu specifické difference, která jej odděluje od ostatních tvorů. Hlavním úkolem člověka je podle Avicenny myšlení jako blažené spojení s božským rozumem a moudrostí (*ittisál, conjunctio*). Toto spojení s osobním Bohem zásadně přesahuje pouhou animální danost a určuje člověka v jeho lidství. Avicenna jako věřící muslim přidal ke klasickému filosofickému určení člověka i spojení s božským Intelektem a novým způsobem spojil dvojí tradici teologické a filosofické moudrosti. Již židovská moudrost v Genesis 1, 26–27 praví, že člověk je stvořen k „Boží podobě a obrazu“ (*imago Dei*). Avicenna dodává, že člověk je navíc definován nejvyšší schopností své duše, totiž intelektuálního poznání naroubovaného na původní animalitu. Přebráním řecké filosofie do monoteistické kultury křesťanství a islámu vzniklo dvojí určení člověka, které přebírá středověk. Filosofický výkon intelektuálního nazírání jako nejvyšší formy moudrosti tím naplňuje náboženské určení člověka jako *imago Dei*.

Arabský filosof Al-Ghazálí (Algazel, 1058–1111) převzal Avicennovu klasifikaci poznání a oddělil schopnost smyslového odhadu od činnosti nemateriálního intelektu. Avicennův vnitřní smysl definoval jako „schopnost odhadu“ (*quwat al-wahm*). Například ovce vidí vlka, učiní „závěr“ (tj. smyslový odhad), že je to vlk, a reaguje útekem; holub vidí na skle budovy nalepenou siluetu dravce a vyhne se jí stejným způsobem. Zvířata jsou schopna jednání na základě smyslové zkušenosti a mohou toto jednání do jisté míry stále zdokonalovat. Mají tedy jakousi prvotní formu „uvažování“ nebo „kalkulace“ nebo „schopnosti odhadu“ vázanou na smyslovou představu. Kalkulace vázaná na smysly a na mozek podle Algazela nerozlišuje člověka od zvířete. Naopak vyznačuje tu část duševních schopností, které máme se zvířaty společné, totiž schopnost dělat závěry nutné k přežití. Oddělením obou schopností vznikl zásadní rozdíl mezi dvěma stupni jednání a myšlení. Scholastická tradice myšlení v návaznosti na Algazela převzala toto rozlišení pod pojmem *vis aestimativa* a *vis cogitativa*. Diference mezi užitečným kalkulem a moudrostí byla pro systém středověkého vzdělání naprosto klíčová. Vycházela z epochální definice člověka jako tvora vztaženého k vrcholné formě myšlení vázaného na božskou formu intelektu a moudrosti. Toto určení člověka přebírá i novověká věda. Desáté vydání díla *Systema Naturae* (1758–1759), v němž Karel Linné (Carl Linnaeus) položil základy moderní biologické taxonomie, dalo člověku vědecké pojmenování



*Homo sapiens*. Tím humanista a biolog Linné odpověděl na kritiku předešlých vydání díla ohledně postavení člověka a integroval novověké přírodní a humanitní vědy do původní formy moudrosti. Filosoficko-náboženská a nyní i moderní vědecká definice člověka jako *homo sapiens* se výslovně vztahuje k moudrosti jako nejvyšší činnosti intelektu zaměřeného na hledání absolutní moudrosti a dokonalého štěstí. Antika, středověk a začátek moderní vědy rozlišily vzdělanost a nevzdělanost důrazem na moudrost jako poslední cíl a první určení člověka. Epochy rozlišené vzdělanosti daly každému rozumnému člověku na vybranou: buď půjde cestou lidské moudrosti, nebo cestou animálního kalkulu. Pak může být zajisté bohatý a mocný jako Kroisos. Nebude-li však moudrý, v epochálním zvratu dějin o všechno přijde.

Spojením antické, byzantské, arabské a humanistické kultury dostal Západ ideál vzdělanosti na základě epochálního určení člověka jako bytosti schopné rozlišit, co je moudré nebo dokonce co je nejvyšší moudrost vůbec. Vědecká definice člověka jako *homo sapiens* je z hlediska hermeneutiky vzdělanosti založena na rozlišení arabských filosofů mezi prací intelektu a mezi výkonem kalkulace. Viz dnešní podobu této *vis aestimativa* na příkladu „High-Frequency Trading“ (HFT), kdy počítače automaticky spouští určité burzovní operace podle klíčových slov, které se objeví v agenturních zprávách, například typu „katastrofa“ nebo „atentát“. Vzdělání v klasickém smyslu stojí na diferencii, odstupu nebo rozlišování (*krisis*) mezi tím, co je člověku absolutně vlastní a co je pouhá racionální nástavba smyslové schopnosti přežít tím, že buď zvíře a člověk vybavený počítačem dělají rychlé, až instinktivní závěry v dané situaci. Epochálně viděno začal zapomenutí difference mezi kalkulem a moudrostí filosof Gottfried Wilhelm von Leibniz. Tento vynikající učenec a moudrý muž v rukopise zvaném *Dialogus* (1677) určil schopnost kalkulu jako hlavní božskou vlastnost a dal jí na počátek všeho jsoucího: „Když se Bůh věnoval kombinatorice a racionálnímu uvažování, vznikl svět“ (*cum Deus calculat et cogitationem exercet, fit mundus*). Racionální odhad podaný v podobě matematického a logického kalkulu (*calculus*) byl povýšený na základ Božího intelektu. Stejný výrok ztotožňuje kalkulativní typ s rozvažováním stvořitelských možností (*cogitatio*) a obojí typ racionality byl ztotožněn s Boží moudrostí (*sapientia*). Tato glorifikace kalkulu povýšeného skrze Boha do role univerzální vědy (*mathesis universalis*) nastolila novu éru vzdělání. Smazala totiž v moderní filosofii tisíciletou diferencii mezi

moudrostí a mezi pouhou odhadující a kalkuluující racionalitou jako činěním závěrů nutných k přežití člověka nebo zvířete.

Racionální kalkul původně vztažený k účelu přežít a v novověku zbožštěný Leibnizem dostal další význam v průmyslové revoluci zahájené na sklonku 18. století. Díky organizované dělbě práce a skrze postupnou automatizaci výroby se lidské tělo stalo součástí průmyslového aparátu. A nakonec i moderní stát začíná fungovat jako stále složitější hierarchie vzájemně oddělených funkcí a služeb. Sociolog Max Weber (1864–1920) tuto schopnost organizujícího rozumu ocenil kladně. Snaha dosáhnout maximální efekt za minimum prostředků tvoří podle něj základ moderního úřednického a byrokratického státu chránícího liberální svobody a věcný výkon politiky. V posmrtně vydaném díle *Wirtschaft und Gesellschaft* (1921) charakterizuje Weber účelovou racionalitu (*Zweckrationalität*) následovně: „Účelově-racionálně jedná ten, kdo své jednání orientuje podle účelu, prostředku a vedlejších následků a přitom porovnává (*abwägt*) prostředky vůči účelům, účely vůči vedlejším následkům a konečně i všechny možné účely mezi sebou.“ (*Wirtschaft und Gesellschaft* 1921, s. 13) Toto racionální porovnávání představuje formu společenského kalkulu racionálně vztaženého k cílům a prostředkům. Weber mluví o tzv. „ideálním typu“ (*Idealtypus*) této racionality, který se vyskytuje jen jako teoretický model vědy. Účelová racionalita stojí v protikladu k hierarchizujícímu rozumu, který je orientovaný směrem k hodnotám (*Wertrationalität*). Ale harmonické soužití těchto dvou racionalit rychle zaniklo. Německý spisovatel Ernst Jünger, přímý účastník První světové války rozpoutané touto účelovou racionalitou, hned v další generaci poznal, že tato schopnost racionalizace vyjádřená ve figuře tzv. „dělníka“ zosobňuje moc planetárního charakteru. Moc vědy a techniky řízená účelovou racionalitou je schopná totální mobilizace všech prostředků a všech lidí jako prostředků (dílo *Der Arbeiter*, 1933). Jünger žijící v Německu odmítl Hitlerův fašismus, ale sílu planetární techniky ve figuře dělníka přijal kladně.

Ve stejné době nástupu fašismu popisuje skupina sociologů sdružená kolem tzv. Frankfurtské školy způsob, jak se tato účelová racionalita nenápadně zmocňuje celé společnosti prostřednictvím médií, masové kultury, vzdělání a státní ideologie. Technický rozum si zvláštním způsobem podmanil člověka a ohnul jej zpět do říše animality, k přežívání v rámci pouhého pudu sebezáchovy. Zastánci myšlení typu „Kritické teorie“ (*Kritische Theorie*) včas rozlišili nástup fašismu a utekli do USA, kde přežili holocaust a porážku

hitlerovského nacismu. Max Horkheimer a Theodor Adorno dlouze diskutovali v Los Angeles v letech 1939–1944 o obou světových válkách a o nihilistické civilizaci, kterou tato zvláštní racionalita zplodila. Jejich společná kniha nazvaná *Dialektika osvícenství* vyšla až po válce v roce 1947, a u nás byla vydaná teprve nedávno (2009). Oba myslitelé hledají důležité milníky fašistické racionalizace světa, jejíž model nacházejí již v Homérově díle *Odyssea*. Po skončení Druhé světové války autoři inspirovaní Kritickou teorií popisují z různých stránek systém reprezentace světa vytvořený touto zvláštní totalitní racionalitou. Max Horkheimer používá pro tuto sílu tiše organizující svět na základě biologické vůle k životu termín „instrumentální rozum“ (*Zur Kritik der instrumentellen Vernunft*, 1947). Instrumentální rozum používá lidské vůle k přežití a sklonu k pohodlnému konzumnímu životu, tváří se jako rozumný a pravdivý. Instrumentální racionalita postupně vytváří odcizený svět zdání, v němž nyní žijeme, aniž to víme. Instrumentální rozum je v pravém smyslu slova normalizační síla, protože správně odhaduje přání pudu sebezáchovy a podle nich normuje náš život. Viz Algazelův termín *vis aestimativa* označující schopnost, kterou máme společnou se zvířaty. Odhadovací síla moderny se snaží učinit náš život „normální“, tj. takový, jak ho chce mít plně realizovaný pud sebezáchovy skrze masový konzum a masovou kulturu současné společnosti. Od 20. století je tento instrumentální rozum i fašistický, neboť do boje za přežití mobilizuje celou společnost pomocí státního aparátu, vědecké, vzdělávací, průmyslové a bankovní elity. Termín „fašismus“ odkazuje na výsledné spojení těchto mocenských nástrojů (*fasces*) do typu epochální jednoty zvláštního typu racionality, která se snaží dosáhnout *ad hoc* daných mocenských cílů skrze totální mobilizaci celé planety. Sekera jako symbol smrti a svazek spojených prutů ukazuje, že mantrou fašistického instrumentálního rozumu byla a je pouhá účinnost a moc, nikoliv svět hodnot.

Český filosof Jan Patočka mluví v samizdatovém díle *Kacířské eseje o filosofii dějin* (1975) o tzv. „silách dne“, které mobilizují naši každodennost proto, aby nám zajistily co nejracionalnější a co nejpohodlnější způsob obživy. Už citovaný filosof Hérakleitos z Efezu viděl, že stejné síly nesou den i noc, život a smrt, válku i mír. Pro tyto anonymní síly globálního kalkulu zaměřeného k přežití byla První a Druhá světová válka jen další příležitost, jak po jejím skončení nově organizovat celoplanetární „boj za mír“. Tento typ mocenské racionalizace zajišťuje v současné podobě globální války (*Global War on Terrorism*) aktuální způsob reprodukce života v rámci masové kultury a státu sociálního blahobytu (*welfare*

state). Protože pud sebezáchovy máme všichni a chceme žít věčně a bez námahy, jsme také těmito silami dne plně mobilizovatelní. Tento způsob života je charakteristický pro současnou dobu pouze lokálních válek, ale již globálního odposlechu, globální informační války a globální války proti tzv. „terorismu“.

Válka, Rozvrat a Teror číhají za dveřmi, tak nás dnes a denně straší masová média. Proto máme být „normální“ a musíme dělat to, co je tzv. „rozumné“ a co dělají všichni „normální“ lidé vybavení platební kartou a osobní stránkou v sociálních sítích. Ale ne všichni se dají normalizovat a zastrašit instrumentálním rozumem dnes daným jako nástroj tzv. „realistické politiky“ bojující za všeobecný mír a blahobyt. Někteří občané polis umí vzdorovat normalizační racionalitě tím, že si připustí možnost vlastní smrti jako Sókrates. V této svobodě vůči smrti tvoří dějiny, nikoliv jen anonymní přežívání v každodennosti. Podle disidenta Jana Patočky takoví lidé žijí na straně „sil noci“ a vytvářejí tzv. „solidaritu otřesených“. Proti masově organizovanému pudu sebezáchovy stojí hrstka těch, kteří mají náhled skutečného dění epochy a vidí dění světa vcelku. Takoví občané polis jsou podobní Sókratovi a sdílejí jeho způsob života, který je trvale prověřovaný vzhledem k pravdě. Disidenti bojující proti nadvládě instrumentálnímu rozumu klidně mohou mít platební kartu, protože neberou zdání světa, který tato karta nabízí svou svůdnou účelovou racionalitou. Jsou normalizačně nenormální a tímto postojem tvoří skutečné dějiny.

Je jasné, že síly instrumentálního rozumu, které tvoří základ státní byrokracie a kontrolují totální nasazení techno-vědy, se zmocnily i státem organizované výchovy a školství. Věda, výzkum, školství, výchova – to vše moderní státní moc kontroluje z hlediska tzv. „společenského „dopadu“ či „společenské účinnosti“. Škola se stala „vzdělávacím procesem“, protože ji ovládla instrumentální racionalita, která nezná nic jiného než nekonečné procesy. Tento typ uvažování jako mocenského kalkulu počítá a kvantifikuje čas a prostředky určené k výchově: školním rozpočtem, plynoměrem a elektroměrem, odučenými hodinami, vyplněnými studentskými indexy a naplněnými databázemi, vydanými publikacemi a výslednými citačními body ve vědeckých indexech. Tím se idea neklidné normalizace ve smyslu nekonečného procesu prosazuje místo ideálu klidné moudrosti. Klid moudrosti a rozumu tedy stojí proti neklidu racionalizace a proti normalizační vůli dané skrze instrumentální rozum.

Instrumentální rozum má z moudrosti strach a snaží se za každou cenu bránit ve výkonu její sokratovské svobody myslet pravdu. Místo klidné moudrosti kontemplující poslední cíl, tedy moudrost, nechává vládnout neklidnou instrumentální racionalitu vztahenou k dílčím cílům. Rozum osvícený moudrostí chce zastavit nekonečnou, a tím i nesmyslnou cestu pouhého rozumování, protože vrcholem kontempace je nehybnost, splynutí s absolutní božskou moudrostí. Proto Aristotelés v knize *Metafyzika* definuje boha jako nehybné a soběstačné sebenazírání intelektu. Ideálem moudrosti je poznání a klid svobodného ducha, který žije v nejlepší možné formě polis s maximální mírou svobody a moudrosti. Přitom poznává nejdůležitější věc vůbec: čím božské, svět, lidé a věci doopravdy jsou. Tuto schopnost ducha Platón v dialogu *Theaitétos* označuje termínem *scholé* a odděluje ji od tehdejší akademické činnosti, kterou prováděli sofisté. Ti nežili ve *scholé*, protože museli za velké peníze stihnout mnoho věcí. Sókrates v citovaném dialogu říká, že přemýšlení v rámci *scholé* neurčuje délka promlouvání, nýbrž pouze snaha dosáhnout pravdivého bytí (172d9). Kdo žije v této svobodné, přemýšlivé existenci vztahené k pravdě, ten zaslouží titul „milovník moudrosti“ (*filósofon*, 175e2). Latina přeložila slovo *scholé* termínem *otium* a jeho negaci známe pod vševládým termínem *negotium*. Vyjednávání je o zájmech, za peníze, a nikdy nemá čas na podstatné. Instrumentální rozum maskuje svůj procesuální neklid řadou zdánlivě užitečných důvodů, které se neustále kladou na pořad jednání. Tím mají kolečka systému stále co dělat a nemohou se zastavit, aby byli dějinně jednajícími lidmi ve výkonu *scholé* vztahené k poslednímu smyslu dění. Ideálem racionality jako výkonu moderního *negotium* je trvalá kontrola lidí tím, že se zapojí do nekonečného procesu dějů řízených pomocí anonymní racionality. Moderní škola vinou negociace s instrumentálním rozumem zapomněla na svůj původ. Vzdělanec přestal být moudrým člověkem a začal pilně grantovat, aby byl racionálně jednajícím akademikem. Poslední smysl člověka a světa je naopak nehybný a věčně pravdivý, jinak by nebyl svrchovaně rozumný.

Francouzský filosof Jean-François Mattéi v eseji věnovaném moderním formám barbarství (*La barbarie intérieure*, 1999) a rakouský sociolog Konrad Paul Liessmann v knize nazvané *Teorie nevzdělanosti* (česky 2012) systematicky ukazují, jak pod heslem „společnosti vědění“ nebo „vzdělanostní společnosti“ se ve skutečnosti prosazuje panství systematické nevzdělanosti, až úplného barbarství založeného na vědomém a reflexivním zdůvodnění aktivních forem iracionality. Černá ruka instrumentálního rozumu postupně zotročila i

univerzity, které po tisíciletí sloužily jako útočiště světské kontempace moudrosti (*theoría, scholé*). Proto se na začátku epochy rozumu, tj. po obratu k logu, staly univerzity útočištěm svobody a pravdy. Nyní se na vysokých školách všeho druhu prosazuje procesuální nemyšlení jako systematická organizace a manipulace těch, kteří myslí. Společnost, tj. instrumentální rozum organizující obživu, nemůže přece nechat tyto lidi „jen tak“. Mají prý myslet „lépe“, „efektivněji“ a „užitečněji“. Přitom univerzity jako autonomní (svézákonné) útočiště rozumu po tisíciletí produkovaly typ vědění, které v každé v době přinášelo jako vedlejší produkt i nemalý materiální zisk. Viz arabské „domy moudrosti“, které od 10. století sloužily ve všech chalífátech jako písárny, archivy, nemocnice, právnícké poradny a nižší soudní instance. Stejně tak fungovaly i středověké kláštery a klášterní školy. O dnešních univerzitách je zbytečné mluvit, jejich zotročení je dáno mimo jiné i ekonomickými důvody. Síly dne se dnes snaží ovládnout univerzitu jako poslední institucionální baštu meditativní moudrosti, která nese od starověku různá jména: *scholé, bios theorétikos* nebo *vita contemplativa*. V současné době racionálně organizované nevzdělanosti povýšené na státní doktrínu bylo kritérium moudrosti nahrazeno cizími měřítky importovanými z průmyslové dílny 19. století. Citovaná hesla „lépe“, „efektivněji“ a „užitečněji“ stála na počátku průmyslové revoluce a organizovala masové zabíjení v obou světových válkách. Úvodní příklad činnosti městského developera ukázal, racionalita vůbec nemusí být moudrá. Její základní obhajobou je fakt, že věci fungují. Dnes přestává existovat rozdíl mezi výzkumnými centry vojenských či průmyslových podniků a univerzitou. Až bude univerzita a demokratická společnost plně podrobena vládě globálně účinného instrumentálního rozumu (a není to vyloučeno), pak se myšlení opět vrátí v jednotlivcích na svůj začátek a bude znovu připravovat epochální obrat ve vidění světa. Po „temném století“ lokálních konfliktů či globální války možná bude univerzita a svobodný kontemplativní život zase možný. Vzpomeňme si na tragické vidění světa dané Delfskými věštbami.

Vraťme se k citovanému Leibnizovi, který stojí u epochálního povýšení kalkulu na božskou vlastnost. Glorifikace kalkulu povýšeného skrze moc a vliv virtuálních financí do role současné *mathesis universalis* nastolila éru dravé a sebevědomé nevzdělanosti. První rozlišení (*krize I*) chce vládu nerozumnosti skrytou pod pláštíkem ekonomické racionality vrátit zpět k původnímu rozlišení mezi animálním kalkulem a božskou moudrostí sdílenou rozumným člověkem (*homo sapiens*). Tato diference nalezená v rámci první cesty k rozlišení

(*krínein*) odděluje kvantitativní schopnost kalkulace od kvalitativně odlišné moudrosti. Po vzoru Heideggerovy „ontologické difference“ mezi bytím a jsoucím nazvěme tento kritický rozdíl či rozlišení (*krísis*) mezi vzdělaností a nevzdělaností termínem „vzdělanostní difference“. Odlišuje smyslový kalkul zvířete a racionální kalkul člověka jako zvířete od skutečně lidské moudrosti. Tuto diferenci tak či onak respektují všechny skutečně civilizované doby a kultury, ať již v amazonském pralese nebo na západní univerzitě. Moudrý člověk se pozná, protože vyzařuje moudrost jako zvláštní formu Dobra. Moudrost nemůže být jen částečně rozumná: je buď celistvá nebo není vůbec. Její zapomenutí je tragické, protože zakládá vzdělání mimo moudrost. Vzniká proces nekonečného kalkulativního přemýšlení a z něj vyplývajícího frenetického jednání. Slovo „frén“ vyjadřuje u Homéra formu zvířecí či lidské inteligence schopné bystře rozlišit situaci a spřádat plány tak, aby se dosáhlo daného cíle. Frenetická chytristika neustále zvažuje výhody nutné k individuálnímu či kolektivnímu přežití. Jenže tyto zájmy jsou svou podstatou jen částečné, což vždy vede ke konfliktu. Instrumentálně organizovaná forma pudu sebezáchovy ohrožuje zájmy jiné skupiny, která chce také dosáhnout maximum výhod za minimum prostředků. Globální instrumentální racionalita je svou podstatou apolitická a sleduje pouze to, co je jí vlastní z hlediska privátního a dílčího zájmu (*tó idion*). A společenskou smlouvu tyto síly uzavřít nemohou. Samotná *vis aestimativa* v podobě instrumentální racionality k tomu není dostatečně rozumná, protože ji žene pouze biologický pud sebezáchovy. Globální společnost chytrých idiotů musí skončit v globální válce privátních zájmů pojatých jako nejvyšší racionální účel všech individuí organizovaných touto formou státní racionality (*raison d'état*). Účely pasované instrumentální racionalitou na státní zájmy jsou nutně konfliktní. Zato planeta Země určená k exploataci silami dne je jen jedna a všem společná. Určení instrumentálního rozumu nebo sil dne je tedy v posledku tragické, protože je založeno totalitně a válečně. A to se už dvakrát stalo v minulém století a v globálním měřítku. Naopak moudrost je celistvá, svobodná a vyhledává obecní spor (*pólemos*) jen proto, aby skrze něj obhájila sílu společného rozumu. Proto je moudrost vedena polemickým zájmem o to, co je všem společné (*tó koinón, res publica*). Už Hérakleitos viděl, že polemos se ukazuje v tom, co je všem společné a opačně. Moudrá civilizace je kosmopolitní a komunitně-polemická; moderní instrumentální rozum je globální a idiotsky-konfliktní. Určení polemické moudrosti

je tedy komunální, republikánské a mírotvorné vědomí spravedlnosti jako kosmického spočinutí v řádu věcí (*tranquilitas ordinis*).

Rozlišení mezi globálně-konfliktními idioty instrumentálního rozumu a kosmopolitními mírotvorci společného smyslu ukazuje královskou cestu ke smyslu vzdělání jako dosazení a držení moudrosti. A pochopitelně přináší i východisko z dnešní krize vzdělání. I znormalizovaní lidé tohoto začínajícího století, zcela poddaní účelovému jednání, zůstávají někde ve svém nitru věrni určení člověka jako *homo sapiens*. Chtějí také být a nejen něco mít a animálně žít v globálním supermarketu. Od časů Aristotela, Avicenny a Algazela se kalkul zvířete a člověka liší pouze kvantitou, nikoliv kvalitou. Je úplně jedno, jestli jej organizuje malý mozek holuba nebo superpočítač ve špionážním centru obsluhovaný mozky o něco výkonnějšími. Výpočet prostředků nutných k přežití dnes organizuje ekonomie, proto je onou královskou vědou, které se všichni klaní. Pokud se moudrost vyskytne, tak je vidět ve smyslu *bonum diffusivum sui*, protože je jiná než animálně založený kalkul výhod nutných k pohodlnému přežití.

Vzdělání se musí vrátit k ideálu původní *scholé* a musí se stát scholastickým v původním smyslu slova. Tím dnešní „škola“ jako upadlá forma klasické *scholé* podrobené totalitním zájmům instrumentálního rozumu najde původní smysl dnes vytěsněné vzdělanostní diference. Kritické vzdělání se vrátí na svůj dějinně daný počátek. A počátek znamená řecky *arché* neboli vláda. Archaicky pojatá škola se musí vrátit pod vládu rozumu a moudrosti. Jinak skončí jako v těchto „posledních časech“ (*tó éschaton, novissimum*), tedy v eschatologii pudu sebezáchovy daného skrze instrumentální rozum, který uplynulému dvacátému století přinesl epochální novinku *sui generis*: státní a politický totalitarismus prováděný za pomoci dvou světových válek. Dnes prosazované vzdělání jako nekonečný proces permutace a kalkulace informací bohužel živoří na samém konci toho, čím je člověk z hlediska svých možností. Ty určuje instrumentální rozum pilně tvořící nesmysl současné epochy. Postmoderní racionalita má eschatologický charakter, protože došla na samotný konec možností rozumu. Stala se frenetickou formou racionálního kalkulu provozovaného v rámci globálně pojaté ekonomie ustavené jako věda o přežití silnějšího a výkonnějšího jedince či skupiny vedených individuálním či kolektivním pudem sebezáchovy. Člověk však není pouhý přírodní tvor ve smyslu bezprostřední animality a rozumem zprostředkované frenetické procesuality.



Krise vzdělání viděná z hlediska archaické hermeneutiky není nic jiného než způsob, jakým rozlišujeme to, co je podstatné. Delfy ovšem ví, že tatáž věc se jeví jinak hlupákovi a jinak moudrému člověku. Instrumentální hlupák moderny je frenetický, moudrý člověk všech dob je metodický. Jeden poutník vidí pouhý kámen a druhý jej interpretuje jako *hérma*, neboli znamení na cestě. Škola posledních časů uspěchaného nerozumu neumí rozlišovat mezi kamenem a znamením, a proto je v krizi. Moderní vzdělávací proces nevidí znamení na cestě, protože příliš spěchá. Frenetické zvířecí dychtění dané pudem sebezáchovy (*conatus*) jej nutí ke spěchu a ke sledování toho, co je již uděláno nebo se má udělat (*factum*). Proto je instrumentální rozum idiotsky-konfliktní. Na něm založené nekritické vzdělání nutně pomíjí podstatné, totiž staronové určení člověka jako *homo sapiens*. Toto určení člověka má eschatologickou a tragickou povahu stejně jako Delfská věštba. Kdo ho nevyloží správně, ten nakonec zahyne. A s ním bohužel i všichni hlupáci, kteří následovali tento způsob racionálního kalkulu idiotských výhod.

Tragédie pragmatického přístupu ke vzdělání řízeného idiotskou formou racionality spočívá v tom, že nemůže vidět podstatné určení čili vlastní věc výchovy, kterou je nazíravý klid moudrého člověka. Viz citovaní arabští filosofové a jejich scholastičtí následovníci. Postmoderna vytěsnila vzdělanostní diferenci a nahradila ji „reformou vzdělání“, nekonečným procesem, který suverénně řídí a manipuluje instrumentální rozum. Ten normativně stanovuje dílčí cíle jako falešné orientační kameny na cestě vzdělání. Takový rozum není hermeneutický, protože neví, kam by *měl* jít. On jen *musí* jít, aby tím podal důkaz o tom, že žije ve smyslu původního animálního chtění (Homérův *frén*, Aristotelova *órexis*). Tímto konáním založeným jako pudový *conatus* vzhledem k racionálnímu dychtění moderna poslouchající instrumentální rozum dokazuje svou zvířeckost, barbarství a původní brutalitu. I zvíře pořád šmejdí po potravě v rámci svého osvětí, protože chce žít a přežít za cenu minimální námahy. I zvíře neustále prověřuje své osvětí podle vlastních kritérií užitečnosti a bezpečnosti. Stejně to dělají internetové vyhledávače na lidské úrovni odhadovací a indexovací schopnosti, včetně vědeckých a vzdělávacích indexů, které spravují privátní firmy jako svůj soukromý majetek nadaný globálním významem. Citovaná *vis aestimativa* nebo moderní účelová racionalita ovšem nevytváří společný svět, jen sumu generalizovaných zájmů orientovaných k přežití určitých skupin na úkor jiných. V brutalitě zvířecky neklidné čili reformní racionality přestalo být humanistické určení výchovy základní „věcí“ (*prágma*)

moderního vzdělání. Dnešní „vzdělávací proces“ má vinou reforem v hlavě tisíc jiných, mnohem důležitějších věcí. Manipulativně odhaduje kalkulativním rozumem, jak přežít na úkor ostatních, a nikoliv společně s nimi. Minout šípem cíl se řecky nazývalo *hamartéma*; později z tohoto slova vzniklo latinské slovo pro „hřích“ (*peccatum*) definující formu zásadního provinění z hlediska rozumného života před Boží moudrostí. Tragickým hříchem moderního vzdělání je skutečnost, že se minulo cílem výchovy a už o tom ani neví, a hlavně ani nechce vědět. Zapomenutí respektu k moudrosti (pokud někde existuje) a destrukce institucionálního tradování této moudrosti (pokud ji někdo má) nutně přináší zkázu dané kultury a civilizace. Naše doba pomocí účelové racionality globálně organizuje zapomenutí vzdělanostní diference tím, že tvoří intelektuála nové doby. Postmoderní bankéř a počítačový expert sloužící pro špionážní vládní firmy nebo pro americký Wall Street či londýnskou City nahradil Jüngerova dělníka fašistických 30-tých let. Správci globálních indexů všeho druhu jsou hrdinové dnešní doby, obdivovaní pro svou chytrost a kvůli schopnosti vydělat velké peníze. Jejich animální a často i brutální *vis aestimativa* má v současné epoše nevzdělanosti a bankovního nihilismu nejvyšší ekonomickou, a tím i společenskou hodnotu. Vinou globální idiocie je tato elita posledního výplodu instrumentálního rozumu také fundamentálním zdrojem globálních konfliktů.

Vykolejená škola se dostala do vleku frenetické lži-racionality, která se tváří jako vzdělání, a dokonce se vnucuje jako jakási vyšší forma moudrosti. Konativní a faktický rozum moderny a postmoderny se nesmí zastavit, protože pak by začal přemýšlet, kam má vlastně jít. Tím by pud šel za sebe, do oblasti transcendence, kde už by už nevládl on sám, ale moudrost. Animální racionalita nemůže něco takového připustit. Vedena bičem instrumentálního rozumu, škola pořád mění svou formu, protože vzdělání nesmí za žádnou cenu spočinout v klidné moudrosti. Reformní úsilí na poli vzdělání je neustálé konání vedené instrumentálním, tedy nespolečenským rozumem budujícím totalitní panství ad hoc daných účelů nařízených normativně, vrchnostensky jako tzv. „cíle“ či „aspekty“ výchovy. Jenže cíl výchovy byl, je a bude jen jeden: být moudrým člověkem. Moudrost je kosmopolitní, republikánská; chytrost je totalitní hnutí všech živých bytostí hnaných pudem sebezáchovy. A ten nutí všechny živé tvory být stále v pohybu, stále něco konat. Pominutí moudrosti znamená tragické konání, protože nás všechny zničí v naší společně sdílené lidskosti. Druhově, biologicky, sice zůstaneme lidmi, ale budeme postrádat lidské určení *humanitas*

nebo *sapientia*. Tím přestaneme být bytostí vztaženou ke společně sdílenému univerzálnímu smyslu věcí (*zoón logón echón*). Univerzita a vzdělání nemohou bez tohoto zaměření rozumu existovat, jinak budou zničeny ve své podstatě.

Výsledkem nejnovější či dokonce poslední formy vzdělání je nihilismus systematicky provozované nevzdělanosti a různé formy barbarství, jejímž aktivním centrem se stávají univerzity a vysoké školy řízené vševládným managementem a fakultami ekonomie. Takto utvářená centra nevzdělanosti se nyní množí samy od sebe, protože to přikazuje síla jejich sebezáchovného nerozumu. V centrech vzdělání a výchovy vládne frenetický rozum sebezáchovné kalkulace, který se stal nejvyšším zákonem a formuje sám sebe: lépe, efektivněji a stále rychleji. Školy se dostaly do vleku instrumentální idiocie, dnes povýšené na státní doktrínu. Tato hloupost nás v historicky nedávné době zavedla do obou světových válek a nyní organizuje privátně-antisociální, tedy idiotské dění lidstva na celé planetě. Nezapomeňme, že instrumentální rozum je freneticky pilný, jeho smysl tvoří aktivní vůle nevidět celkový či poslední smysl jeho konání. Míře této globální nevzdělavatelnosti odpovídá na planetární úrovni míra globálního oteplování, intenzita lokálních válek, bankovních krizí, kumulace různých forem ideologického či individuálního barbarství, až státního teroru, který dnes ničí celé státy. V epoše vysokoškolských chytrolínů, kteří se starají jen o to, co je jim vlastní z hlediska stupňovaného pudu individuální sebezáchovy, má akt globální nevzdělanosti tragický, téměř nevratný charakter. Máme nikoliv krizi vzdělanosti, ale krizi *ideologické nevzdělavatelnosti*. Jde vskutku o neoliberalní novinku rozumu. V poslední době (*novissimum*) ideologicky zaslepený rozum novým způsobem (*neo-*) překročil své možnosti být svobodný v moudrosti (původní význam slova *liberalitas*), a to směrem k přežití jednoho procenta vyvolených za cenu zničení zbytku světa.

Vraťme se na samotný počátek liberalismu, ke vzniku symbolické sedmičky svobodných umění (*artes liberales*). Na respektu ke vzdělanostní diferencii za vlády perské dynastie Abbásovců, k nimž patřil i legendární perský chalíf Harún al Rašíd (zemřel 809), vznikla v Bagdádu první komunita vzdělavců v arabštině nazvaná „Dům moudrosti“ (*bait al hikmat*). Meditací nad povahou moudrosti vznikla první *res publica* intelektuálů Západu, jejíž tradici převzala na začátku 13. století křesťanská univerzitní centra, především v Paříži. Klíčovou historickou roli v obraně moudrosti sehrála muslimsko-křesťanská Sicílie a Španělsko, kde se obě kultury potkaly a vzájemně poznaly během 11.–12. století.

Scholastická centra moudrosti působila mimo moc městských patricijů a mimo slávu papežství či císařství. Jejich protagonisté však dobře věděli, jakou hodnotu má intelektuální *vita contemplativa*. To dokazuje svědectví mocného kardinála Jacques de Vitry, jenž poměry na první filosofické fakultě sídlem ve Slaměné ulici (Rue du Fouarre) v Paříži kolem roku 1240 popsal se značným despektem: „Ve stejném domě je v prvním patře studovna a v přízemí nevěstinec. V horní části magistři konají své přednášky, o patro níže prostitutky vykonávají své mrzké řemeslo. Prostitutky se hádají mezi sebou a se svými pasáky, učenci na sebe vykřikují, argumentují a vedou dispute.“ (Alain de Libera, *Penser au Moyen Âge* 1991, s. 192). Hned další generace filosofů jako Siger z Brabantu a Tomáš Akvinský na stejné půdě v letech 1260–1270 vybojuvávají boj o určení člověka z hlediska svobodné a rozumné osoby, který určil osud křesťanského a později i sekularizovaného Západu. Hledá-li filosofie moudrost jako to, co je jí vlastní, klidně může přebývat ve společném domě s prostitutkami. Tragické je, pokud si postaví „paláce vědy“ a pak skončí jako prostitutka instrumentálního rozumu. Pokud tradici moudrosti v naší či v další generaci ztratíme, přijdeme o podstatnou část určení *homo sapiens*. V tomto zápase o skutečnou povahu vzdělání spočívá rozlišení podstatného, čili krize moderní vzdělanosti. Musíme znovu obnovit prastarou vzdělanostní diferenci mezi moudrostí a mezi racionalitou nutnou k pouhému biologickému přežití. Člověk je druhové určení živočicha; *sapientia* je jeho poslání a poslední cíl, kterým se odlišuje od pouhého animálního přežívání.

### **3. Krize vědění aneb Zapomenutí metodologické difference**

Druhá část cesty směrem k pravdivému určení moderní krize vzdělanosti se zabývá krizí vědeckého poznání. Současné poznání předává podstatné určení člověka dané na počátku moderní vědy (*homo sapiens*). Ukázali jsme v první části, že svobodná univerzita jako ultimativní garant vzdělání je svou podstatou konzervativní a republikánská instituce založená na antické a středověké *scholé*. Společenství lidí žijících v rámci této zvláštní existenciální volby (*universitas studiuorum*) dělá to, co nemůže zajistit nikdo jiný. Univerzita má za úkol uchovávat teoretický náhled na svět jako kosmopolitní *res publica* společného, tj. komunálního smyslu, protože pouze tento celistvý smysl (*lógos*) zajišťuje bytostný vztah k pravdě jako poslední měřítka poznání. Je tomu mimo jiné i proto, že takto pojatá moudrost definuje epochální určení člověka jako Aristotelova *zoón logón echón*. Tím se otázka pravdy stává předmětem vědy. Z předchozího rozlišování krize vzdělání je zřejmé, že

teoretický čili nazíravý pohled na svět (*scholé*) je to nejcennější, co je třeba skrze vzdělání uchovávat a předávat. K tomu je třeba být svobodný, protože nikdo hned neví, jak se moudrost dává v té či oné době. Jednou může být skryta v obraně instrumentálního rozumu jako na konci 19. století (Max Weber), jindy v jeho kritice jako v první polovině 20. století (Frankfurtská škola).

Krise vědy spočívá v základním rozlišování (*krísis*) mezi pravdou a omylem. Co je pravda ve vědeckém smyslu? Již citovaní arabští myslitelé tradovaní skrze Tomáše Akvinského nám zanechali základní definici pravdy. Středověká metafyzika definuje *veritas* jako shodu věci a intelektu (*adaequatio rei et intellectus*). Pořadí pojmů je důležité. Akvinský jasně stanovuje, že nejprve je dána aktualita věci, která účinně působí na naše smysly a pak nepřímou, tj. formálně, určuje poznání dané v intelektu. Charakter věcí jako „pravdivých“ (*verum*) je tedy zásadním způsobem vázán na zvláštní formu zaměření intelektu směrem k věcem (*intentio*). Intelektuální poznání světa představuje zvláštní formu vidění světa pomocí re-prezentace, abstraktního znovu-zpřítomnění věci v intelektu. Věc existuje mimo nás ve své substanční jsočnosti (*substantia*) a vnímají ji smysly. Lidé ji navíc poznávají rozumem v její esenciální bytnosti (*essentia, quidditas*). Věda založená na výkonu intelektu musí zaujmout esenciální, tj. podstatný vztah k realitě, aby mohla založit vztah skutečné adekvace, tedy pravdy dané v rozumu a skrze rozum. Předěšlá kapitola ukázala, že krize vzdělání se týká globálně organizovaného vytěsnění moudrosti (obdoba Freudova *Verdrängung*), které cíleně organizuje instrumentální rozum, aby zničil zacílení na pravdu pod zorným úhlem nazíravého, tj. teoretického života (Platónova *scholé*, Aristotelův *bíos theorétikos*, Avicennův *ittisál*, scholastická *vita contemplativa*). Garantem pravdivého vztahu k realitě je intelekt, proto zakládá i poslední určení vědecké pravdy jako adekvace rozumu vzhledem k věci. Znovu se tím potvrzuje zakládající podstavení moudrosti vázané na klidný intelekt v rámci epochálního určení člověka jako *homo sapiens*.

Existují různé druhy pravdivosti věcí podle toho, o jaké adekvaci mluvíme. Teoretický intelekt garantuje nejvyšší stupeň vědecké pravdy. Ale stejně tak se může zkoumaná věc shodovat pouze s Leibnizovým kalkulem jako dostatečným důvodem k existenci věci, nebo s manipulativním a ekonomickým rozumem moderny. Tím se svět zjevuje v jiné modalitě pravdy, než je kontemplativní, čili intelektuální shoda věci a intelektu. Zapomenutí vzdělanostní diference způsobilo, že instrumentální rozum od průmyslové revoluce vidí věci,

energii a tzv. „lidské zdroje“ jen za účelem přežití diktovaného pudem sebezáchovy. Věci jsou tedy poměřovány jinou racionalitou, než jakou představuje kontemplativní intelekt zakládající vztah pravdy jako scholastické *veritas*. Věci nazírané v jiném modu rozumu nejsou „jen“ pravdivé, ale jsou „navíc“ měřitelné, užitečné, efektivní, využitelné, energeticky či ekonomicky kvantifikovatelné a podobně. A v tomto rozlišení mezi pravdou a částečnou pravdou, čili nepravdou, spočívá další důležité rozlišení, tedy krize pravdy dané vzhledem k vědeckému poznání (krize II).

Cesta myšlení vzhledem ke krizi vědy musí najít vhodný orientační kámen na cestě k moderní podobě pravdy. První moderní dílo o vědecké metodě napsal René Descartes a jeho zkrácený název zní *Rozprava o metodě (Discours de la méthode, 1637)*. V úvodu díla o tom, jak správně vést svůj rozum a jak hledat pravdu ve vědách, autor praví: „A tak mým úmyslem není učit zde metodě, již musí každý následovat, aby správně vedl svůj rozum (*raison*), nýbrž toliko ukázat, jakým způsobem jsem se snažil vést svůj vlastní.“ (*Rozprava I*) Kartéziův postup zkoumání od začátku nabízí jiný druh cesty, než jakým šli jeho vrstevníci. Ti poslouchali tehdejší formu instrumentálního rozumu, který je vedl k učené nabubřelosti a k opakování tradičních cest a gest poznání. Descartes zaměřil kroky svého rozumu směrem k moudrosti: „A měl jsem vždy svrchovanou touhu, abych se naučil rozeznávat pravdivé od klamného, abych viděl jasně do svých činů a kráčel s jistotou tímto životem.“ (*Rozprava I*). Kartézius chtěl být milovníkem moudrosti, na rozdíl od upadlých scholastických intelektuálů své doby. Jeho filosofická cesta sledující klidnou sílu rozumu provedla epochální obrat ve vědecké metodě. Začátek moderní formy vědecké *veritas* představuje archaický čin v tom smyslu, že Kartézius hledá životní moudrost jako základ adekvátního čili pravdivého postoje ke světu. A toto osobně ověřené hledání pak nabízí literární formou meditace jako životní cestu všem rozumným lidem. Moudrý filosof sledující pravdu byl schopný postavit orientační kameny i pro ostatní. Stejně postupovali i jeho předchůdci, viz například pozdně antické dílo *Vyznání* od Augustina napsané kolem roku 397. Nová forma intelektuálního vyznání pravdy nabídla epochálně odlišnou cestu rozumu, která primárně sledovala cestu moudrosti. Tak lze v kostce shrnout vědeckou metodu nabízenou zakladatelem moderní filosofie.

Kartéziova cesta životem ukázala původní vztah adekvace, který upadlé myšlení jeho doby nebylo schopno rozlišit. Jako dnes i tehdy měli učenci na starosti jiné, prý mnohem důležitější věci. Na začátku moderního určení *veritas* jako spolehlivé cesty rozumu stojí

metodický konflikt. Descartes stojí na rozcestí mezi upadlou scholastikou a moderní vědou. Veden rozumem (*metá*) se má vydat tou správnou cestou (*hódos*), což je archaický čili původní typ rozlišování. Delfy říkají, že člověk má hlavně a nejprve poznat sám sebe a totéž prohlašuje Descartes. Krize jeho doby spočívala v nekritickém opakování známého vědění, k němuž se přidalo něco kvantitativně nového navíc. Cesta vědění daného pod vládu metodické moudrosti provedla skok do původní závislosti rozumu na věci, který nesmí být zkreslený žádným omylem. Kartéziův výkon reflexivního poznání (*raison*) jako první novověký úkon moudrosti přesně vykázal počet ze svých myšlenkových kroků (*ratio*) na cestě k pravdě. Racionálně ustavené vědění (*epistéme*) se tedy vrátilo na začátek cesty k moudrosti a vytvořilo moderní typ vědy. Na jedné straně byla kumulace známého vědění manipulovaná tehdejší formou instrumentální racionality, která se nestarala o pravdu radikálně, tj. metodickým způsobem. Na druhé straně stála nová metoda zkoumání a vědění, které díky lásce k pravdě šlo k původní formě adekvace intelektu a věci. Stejný konflikt mezi frenetickou kumulací vědění a pravdivou radikalitou vědy dosvědčuje druhá polovina 20. století.

Carl Hempel a Paul Oppenheim vydali v roce 1948 článek nazvaný *Studie k logice vysvětlení* (*Studies in the Logic of Explanation*). Studie obhájí formu vědeckého vysvětlení na základě argumentace, jejíž závěr deduktivně vyplývá z předpokladů. Dedukce je možná jen tehdy, pokud předpoklady obsahují alespoň jeden obecný zákon. Pak je možné daný jev zařadit pod obecné pravidlo rozumu. Metoda tzv. deduktivně-nomologického modelu (*deductive-nomological model*) vychází z obecného zákona, pak vezme jednotlivé zkoumané jevy a zase je podřídí obecnému zákonu. Logos tohoto myšlení se točí v kruhu, od obecného k obecnému. Logika vědy (*logic of science*) díky tomuto kruhovému pohybu vstřebává dané poznatky tím, že je podřizuje obecným zákonům, které již zná. Myšlení běží v logickém kruhu, ale může jej po libosti rozšiřovat (*circulus vitiosus*). Rozum sám sebe už poznávat nemusí, je si více méně jist svou pravdou a vědeckostí. Z tohoto dogmatického daného sebepoznání pak logika vědy dedukuje a vědecky předpovídá další zákonitosti. Deduktivně-nomologický model vědy předpokládá, že všechny poznatky vědy mají kumulativní charakter, protože je lze umístit do uzavřeného kruhu takto určené deduktivní logiky vědeckého zkoumání.

Začarovaný kruh byl rozetnut v roce 1962, kdy Thomas Kuhn vydává knihu *Struktura vědeckých revolucí* (*The Structure of Scientific Revolutions*). Historie vědy ukazuje, že není

pouhou kumulací vědění, jako to předpokládala logika vědeckého pozitivismu. Každá vědecká komunita se v dané době drží určitého souboru pravidel, který příslušné skupině vědců zajišťuje pokrok v jejich bádání. Tato pragmatická víra v platnost daného paradigmatu ovšem skončí v momentu, kdy se radikálně změní dění vědy vzhledem k její fundamentální pravdivosti (*paradigm shift*). Pak se například přestane v alchymii hledat kámen mudrců a začne existovat moderní chemie. Vědecká fakta platná v době hledání kamene mudrců dnes patří do epochy překonaného pseudo-vědění, na rozdíl od dnes platné Mendělejevovy tabulky prvků. Historie vědy obsahuje epochální zvraty, kdy dění pravdy zasáhne do frenetické kumulace poznatků, v níž dominuje instrumentální rozum. Viděli jsme, jak Descartes zasáhl do dění tehdejší vědy, aby jí ukázal novou metodu hledání pravdy. Logika vědy není totéž jako logos vědy, čili smysl vědění. Epistemologický rozdíl mezi epochálním děním vědy daným skrze paradigmatické změny smyslu vědy a mezi pragmatickým růstem vědění daným v rámci platného paradigmatu opatrovaného logikou vědy ukazuje na autonomní, čili svázakonné dění pravdy jako radikálního základu vědy (*veritas scientiae radix*). Radikální rozum vědy od Aristotela fundamentálně vztažený ke zjevování pravdy samotné substance (*lógos apofantikós*) je třeba odlišit od frenetického či akademického provozu vědy (*logic of science*). V rozdílu mezi logem a logikou vědy spočívá krize současné vědy. Výkon rozlišení (*krínein*) pragmaticky postihuje historii vědy v jejím pozitivním významu a odlišuje ji od skutečného dění vědy jako radikálního pohybu pravdy. Hermeneutický rozdíl mezi logikou vědy a mezi radikálním pohybem pravdy čili logem vědění je zásadní věcí (*prágma*) vědy.

Krize vědy má tedy jinou povahu než krize vzdělání. Věda má svou vlastní dějinnost, protože je specifickým děním pravdy. Pravdivá věda se netočí v bludném kruhu instrumentální logiky vědy. Nezůstává na stále stejném místě, odkud do svého pole zkoumání vztahuje kvantitativně stále větší množství poznatků. Změny paradigmatu zakládají vědu novým způsobem, a dokonce i tak, že anulují celá zkoumání předešlých epoch jako nepravdivé. To dosvědčuje novověký spor mezi heliocentrickým a geocentrickým systémem. Stále nové a leckdy zcela překvapivé dění pravdy jako hledání původního smyslu (*lógos*) zakládá historii vědy v její vědecké smysluplnosti. Dnes do pravdivé epistemologie patří i určitá anarchie metody, viz Paul Feyerabend a jeho dílo *Against method* (1975). Na straně logiky vědy stojí provoz vědy ovládaný pragmatickou kumulací poznatků v tom rámci, který



dané epoše připadá jako plně platný a neotřesitelný. Změny paradigmatu ukazují dějinný moment (*kairos*), kdy dění pravdy stojí v konfliktní situaci k danému provozu vědy, což se ve velkém dělo na začátku 17. století.

Vědění vědy (*epistémé*) je tedy dáno ve zvláštním putování rozumu, který transcenduje začarovaný kruh instrumentální racionality. Tuto formu uvažování determinuje pud sebezáchovy, proto freneticky organizuje jakýkoliv provoz, třeba akademický. Účelové myšlení nemá skutečně racionální základ, proto pilně šlape vodu, aby mohlo zůstat na místě, tj. uvnitř zkoumání vymezeném již určenou podobou pravdy. Pravdivé poznání je ovšem metodické v původním, klidovém způsobu vědy jako racionální lásce k moudrosti. Takové zkoumání bedlivě sleduje cestu pravdy jako *veritas*, která jej v té či oné epoše volá k původní formě adekvace mezi světem věcí a světem myšlení. Novověké myšlení se ohnulo k sobě samotnému (*reflexio*) a v této reflexivitě našlo svůj počátek čili moudrost moderní vědy. Výkon reflexivního poznání je schopen přesně vykázat počet (*ratio*) ze svých myšlenkových kroků na cestě k pravdě. Původním výkonem moderního epistemického vědění je reflexe čili ohnutí se zpět na výkon adekvace tak, aby byl pravdivý, tj. aby plně reprezentoval reálnou věc (Kartésiov *raison*). Věc je skrze tento akt formální adekvace (*representatio*) zpřítomněna jako zvláštní forma rozumnosti, která je schopna vykázat univerzálně-racionální počet ze svého vědění. V krizovém momentu, kdy převáží primární moudrost jako radikálně nové určení pravdy (logos vědy), nutně se změní i soubor sekundárních zákonů a norem (logika vědy). Vědecká láska k moudrosti je víc než věrnost k aktuálně platnému vysvětlujícímu paradigmatu. Rozdíl mezi nadčasově nazíraným smyslem vědy a akademickým cirkusem instrumentální racionality je zásadní, protože jej fundamentálně určuje epochální pojetí vědy dané směrem od vlády pravdy jako *veritas*. Změnou paradigmatu čili opětovnou vládou této specifické moudrosti jako původní *epistémé* se ustavuje nová forma vědění, která dřívější stav epistemické adekvace vidí jako neadekvátní, tedy nepravdivý a mylný. Věda se stává hermeneutickou v tom smyslu, že je schopna rozlišování (*krísis*) nového počátku vědění, který je dán pro pozorné oči vědce jako ona již zmíněná skupina kamínků indikující na horách správnou cestu (*hérma*).

V čem spočívá krize vědy z hlediska epochální hermeneutiky? V nedostatečné kritičnosti vzhledem k původnímu smyslu a vzhledem k radikálně rozumovému úkonu poznání. Vědu vede na cestě pravdy adekvační úkon nazíravého rozumu (*intellectus*), a

nikoliv racionalizovaný pud akademické sebezáchovy (*conatus*). Předešlý výklad ukázal, že existuje diference mezi logem vědy a mezi logikou vědy. Cesta obou forem racionality není stejná, protože jedna forma myšlení hledá orientační kameny na cestě a druhá jen freneticky sleduje již zadanou cestu. A navíc je jí úplně jedno, kam vlastně cesta vede. Instrumentální akademický rozum má po ztrátě moudrosti jako jediného a posledního cíle vědění tolik jiných, strašně důležitých cílů, že jako hloupý pes honí vždy několik zajíců najednou. Proto je frenetický, aniž by měl skutečný „frén“. Po vzoru „vzdělanostní diference“ z minulé části určíme bytostný rozdíl mezi frenetickým akademikem a soustředěným chodcem v háji zasvěceném bohyni Athéně a hrdinovi Akadémovi. Rozum svou podstatou transcenduje pouhou racionální chytrost. Kritický rozdíl přesažnosti odděluje cestu (*hodós*), kterou se ubírá moudrý logos vědy, od frenetického konání diktovaného instrumentální logikou vědeckého provozu. Obě cesty se zásadně liší. Termín „metodologická diference“ rozlišuje cílesměrné putování rozumu od bezcílného bloudění nerozumu. Descartes hledal životní moudrost a přitom našel vědeckou metodu. Na příkladu historicky první moderní cesty vědění navržené Kartéziem bylo vidět originální, tedy původní rozlišování myšlení vzhledem k pravdě. Tento počátek ustavil vládu moderní vědy a dal jí rovněž epochální poslání vzhledem k pravdě. Věda má být moudrá, protože jen tím naplňuje vědeckou kategorizaci člověka jako *homo sapiens*.

Pravda ve vědě se ukazuje jako racionální forma odkrytosti vyměřené metodickou reflexí od konce (*de fine*), tedy směrem od dění pravdy formálně vázané na samotnou věc. Při tomto výkonu adekvace je věda schopná výměru sebe sama, proto je racionálním typem poznání. Bytí věci a forma rozumu si musí odpovídat, protože věda je dítětem nové epochy smyslu, kdy bytí a myšlení začalo být totéž (viz Parmenidův fragment B 3). Metodologická diference vědy se tedy liší od vzdělanostní diference tím, že má schopnost radikální reflexe revidující sebe sama. Věc volá racionální myšlení k tomu, aby vyslyšelo apel její nezastřené věčnosti. Věda je racionální a pragmatická v tom, že chápe věci v jejich původní věčnosti, což je základním povoláním vědy (*vocatio*). Apel rozumu vědě přikazuje, že se musí za každou cenu držet této cesty pravdy. Kde se pravda adekvace děje, tam má být i kritické, tj. rozlišující vědění mezi pravdivým logem vědy a mezi užitečnou logikou vědeckého pachtění. To první je třeba bezpodmínečně dělat a to druhé pokud možno nezanedbávat.

Vědění vědy musí primárně určit, co věc nebo zkoumaný jev jest a nikoliv, čím je nebo může být užitečný. Transcendentní povaha vědy nemůže být určena kalkulem instrumentální racionality, protože věda trvale reviduje své principy podle nevypočitatelného pohybu samotné pravdy. Logos vědy je determinovaný díky externímu určení svého konání, protože jeho poznávací forma a úkon je dán adekvací k Jinému, čili k vnější věci či jevu. Proto je logos vědy transcendentní. Pro instrumentální rozum jsou naopak principy a účely dogmaticky závazné v rámci dané logiky vědy. Mění se pouze zaměření či náhled (*aspectus*) na různé dílčí cíle. Jenže tyto cíle jsou určeny zevnitř, jsou dány jako interní *conatus*, k němuž je instrumentální rozum sebezáchovně připoután. Proto je instrumentální rozum imanentní. Minulá část věnovaná krizi vzdělání ukázala, že frenetický kalkul je dogmatický a nesvobodný, protože jej určuje animální volání pudu sebezáchovy. Rozum vědy naopak putuje cestou pravdy, transcenduje sám sebe směrem k Jinému. Pokud začne logos být jen sám sebou a organizuje vlastní přežití mimo pravdu, pak z hlediska vlastní rozumnosti také zahyne, nebo jen sebezáchovně živoří v podobě účelové logiky vědeckého provozu. Z rozlišení obou forem myšlení je zřejmé, že aspekt frenetické racionality vidí věci jinak než celostní vidění rozumu. Logika vědy představuje pouze určitý aspekt jsočina jako užitečného a manipulovatelného či dále zkoumatelného. Instrumentální racionalita vidí věc egocentricky, ve vztahu daném směrem k sobě a ne směrem od samotné věci. Frenetická racionalita není a nemůže být transcendentní, protože jí to nedovolí její *conatus* řízený pudem sebezáchovy. Aspekt poznání nejde radikálně k úkonu adekvace ke světu jako Jinému, ale naopak zůstává v osvětí akademické animality dané jako stále Totéž, a ještě mnohem Více. *Plus ça change, plus c'est la même chose*. Adekvátní reprezentace věci v racionalitě vědění (*veritas*) nenazírá pouze aspekt věci, ale to, čím věc je z hlediska své jsočnosti (*essentia*). Pud akademické sebezáchovy řízený vlastním zájmem (*tó idion*) naopak hledí pouze na aspekt věci, proto postrádá vědecké vidění radikálně orientované na samotnou věc. To je také historický důvod proč idiotský *conatus* ekonomicky založeného pudu sebezáchovy tak snadno ovládl logiku vědy od druhé poloviny 20. století. Instrumentální rozum nabídl vědě své vlastní, tj. ekonomické vidění věcí, jímž prý lze udržovat na živu vědecký provoz jako jednu velkou sebezáchovnou domácnost (*oikonomía*), a to bez ohledu na hledání pravdy. Školy nejprve ztratily vztah k pravdě, tím přišly o rozum a o klid ve *scholé*. A nyní, posledním kole boje o ekonomické přežití, přicházejí nakonec o

samotné finance. Konání instrumentálního rozumu je důsledné a řídí jej idiotská logika vlastního přežití. V této racionalizaci sebezáchovy nemá univerzitní vzdělanost díky absolutně odlišné podstaty obou racionalit žádné místo. Ještě v 19. století to bylo při vzniku moderních univerzit typu Berlínské univerzity všem akademickým duchům zcela jasné. Humboldtovu ideu jednoty vzdělání a výzkumu (*Einheit von Lehre und Forschung*) prosazovanou díky jejich univerzitní prestiži a společenské autoritě přijal i zbytek společnosti a politická reprezentace. Tím vznikl ideál univerzitního *Bildung*, který dnes zaniká na nedostatek akademické soudnosti.

Skutečné vědění je teoretické, protože jde cestou poznání tak, aby formou svého nazíravého myšlení zpřítomnilo věc v její podstatě. Věda je *semper reformanda* vzhledem k poznávané věci, protože proměnlivost zkoumané věci určuje i proměnlivost odpovídající intelektuální formy. Věda má radikálně-komunitní charakter, protože musí jít ke kořenu toho, čím je věc o sobě. Věc adekvátně reprezentovaná v kontemplativním nazírání (*theoria*) se tím zbaví nadvlády sekundárních pohledů instrumentálního rozumu, čímž se stane racionálně pravdivou. Dostane definici, výměr, čímž se poznání pravdivě zaměří k věci. Pak je poznání schopné výčtu vlastních kroků vzhledem k věci (*ratio*) a k sobě samému (*reflexio*). Podobna dobrému honícímu psu musí věda sledovat stopy skryté pravdy, aby ji učinila odkrytou ve zkoumané věci. To je její základní intence a známka její vědeckosti, kterou se liší od frenetické zvířeckosti. Trvalá reflexivita spojená s úkonem adekvace a reformace není primárním charakterem vzdělání, které je svou podstatou konzervativní. Vzdělání má vědecky vykázané dění pravdy dále předávat ve výchově a ve vzdělání. Povaha vědy jako *semper reformanda* není tradicionalistická jako u konzervativního vzdělání, ale je naopak radikální, dynamická, protože jde na samotný kořen dění pravdy jako *veritas* věci. Vzdělání následně předává a udržuje v povědomí generací takto dané dění vědy. Obě formy rozumnosti mají něco zásadně společného. Vzdělání i věda vytváří univerzální komunitu, protože moudrost je jen jedna a vytváří kosmopolitní svět, který je všem společný. Společně komunikovaná věc vědců a vzdělavců dostala od 16. století v románských zemích výstižný název *République des Lettres*. Filosof Immanuel Kant nazývá komunitu těchto intelektuálů přiléhavým latinským termínem *publicum*, čímž myslí kosmopolitní skupinu moudrých lidí, kteří mají schopnost univerzálního úsudku a pravdivě vidí svět. Citované termíny představují komunitu vzdělavců planetárně schopných rozlišit společnou věc pravdivého smyslu od

pouhých aspektů poznání čili od pouhého zdání pravdy. Jen oni jsou schopni vzkřísit ideál novověkého vzdělání jako univerzálního *Bildung*. Takto daná metodika vědy a tradovaného vzdělání epochálně naplňuje určení člověka jako *homo sapiens*. Dnes je to ohrožený druh existující na samé hranici vyhynutí, a to hlavně vinou akademického provozu a slepé vědy.

#### **4. Krize vidění aneb Zapomenutí synoptické diference**

Ve třetím rozlišení zaměřeném na zkoumání epochálních obrazů světa se vraťme na úplný počátek moudrosti, až do Delfské věštírny nebo do nejvyšší řecké svatyně v Eleusis, v níž se uskutečňovalo kontemplativní završení pohledu na božská mystéria (*epopteia*). Řada vidoucích žen a mužů vykládala dění pravdy jako nezastřenosti či poodkrytosti božského (*alétheia*) v našem světě možná stejně dlouho jako naše civilizace, to jest asi dvě tisíciletí. Extatické výkřiky Pýthie či vrcholné vidění božského v Eleusině navazovaly na neolitické a možná i na paleolitické šamanské rituály, o nichž se nepřímo dozvídáme z jeskynních kreseb starých 40 tisíc let. Tato nejstarší tradice lidstva ukazuje, že metafyzická či moderní podoba pravdy jako adekvace věci a rozumu (*veritas*) v žádném případě není jediným děním pravdy. Naopak stojí až na samotném konci toho, čím pravda vždy byla, je, a snad i bude. Čeká nás tedy poslední rozlišování dějin vzhledem k archaické podobě pravdy.

Epochální hermeneutika sledující cestu rozumu až k jeho zdroji musí vyložit poslední diferenci, kterou známe od Martina Heideggera pod názvem „ontologická diference“ rozlišující mezi bytím a jsouncem. Krize jsoucího je vnímatelná jen tehdy, pokud víme, jak se jsoucí dává poznat z hlediska skrytého bytí. Rozlišování čili krize vzdělání musí tuto poslední a nejhlubší krizi vyložit z pohledu oněch dvou již explikovaných diferencí: vzdělanostní a metodologické. Souzení v rámci vědecké epistemologie šlo k samotné věci, aby naplnilo požadavek vědecké pravdivosti. A nyní, v posledním kroku, musí rozlišování jít až za samotnou věc danou v její jsouncosti. Musíme sestoupit do temného adytonu Delf či k epoptickému vidění Eleusínských mystérií, abychom našli původní formu nezastřenosti samotného bytí. Tento poslední metodický krok rozumu musí být pravdivým ve smyslu původní podoby pravdy jako nezastřenosti či poodkrytosti (*alétheia*). Tato pravda sleduje poodkrytost něčeho svou postatou úplně temného, což byly a jsou božské síly a božské dění dlící v říši *Léthe*, radikálně oddělené od pomíjivého času a prostoru smrtelníků. Tato nezastřenost daná archaickou *krisis* čili odlišením mezi smrtelníky a mezi božskými silami tvoří poslední rovinu pravdy. Její poodkrytost následně (tj. epochálně) ukazuje jsoucno v jeho

veritativním aspektu zkoumaného pozitivní vědou. Proto byla hermeneutika základním způsobem výkladu smyslu a moudrosti dávno před vznikem filosofie. Jistěže dnes platí, že jsoucno musí být poznatelné v tom, čím je o sobě, jinak by poznání nebylo pravdivé. Ale pravdivost vědy nezachycuje plnost dění pravdy, protože definitivnost vědy je zásadně ohraničená bytím jsoucna. Takto dané bytí tvoří počátek a konec toho, odkud věda bere své bytostné určení toho, čím je *de fine*. Cesta vědy epochálně začíná a končí u „takto“ daného jsoucna. Jeho esenciální danost (*eidos*) ustavuje od moudrého Sókrata a jeho žáka Platóna počátek moderní vědy.

Jak to, že je jsoucno dáno pro vědu „takto“, čili eideticky? Otázka ukazuje, že hermeneutika není definitivní vědeckým způsobem. Pravdu vědy chápe jako pouhý ontický aspekt jsoucna, který ovšem nese zakládající (ontologický) charakter. Rozdíl mezi ontickým a ontologickým se zakládá na pythickém či eleusinském pohledu na celek světa z hlediska skrytosti. Vraťme se k původnímu hermeneutickému rozlišení mezi pouhým shlukem kamenů a jejich smyslem jako *hérma* na cestě. Rozlišení běží mezi tím, co se dává (kámen) a jak se to dává (znamení). První filosofickou pravdu vykládá smrtelníkovi bohyně pravdy, která nabádá osvíceného Parmenida, aby dbal na formální znamení (*sémata*), která jsou zde pro zkoumající rozum, ale kterých nedbají hlupáci (fragment B 8, 53–56). Poodkrytost posledního zdroje reality má svou vlastní sémantiku pravdy. Její proměna z hlediska epochální hermeneutiky ukazuje jsoucno v nové zjevnosti. Umění výkladu rozlišuje mezi tím, co je jsoucno ve své danosti (*positum*) a mezi tím, jak je dáno směrem od temného *de-positum*, čili od epochální události samotného bytí. Po obratu k metafyzické filosofii se věc stává zjevnou v novém druhu náhledu (*eidos*), a tím dostává nový smysl díky činnosti odhalujícího logu (*lógos apofantikós*). Apofantický logos všeobecně známý v podobě aristotelské logiky zakládá scholastický výměr vědecké pravdy jako *veritas* a od metodického Kartézia dává moderní epistemologii vědy. Jak jsoucno dostává tuto metafyzickou pozitivitu? Jak přichází do sobě vlastního bytí určeného předešlými epochálními obraty vědění? Čeho je věc znamením z hlediska depozitního vidění, které charakterizuje zásadní přelom mezi dvěma epochami pravdy?

Výklad poslední krize musí ukázat, v jakém smyslu se jsoucno ukazuje nikoliv jako *positum*, ale naopak jako *depositum*. Aristotelova *apófansís*, čili zjevování pravdy založené na rozumné mluvě dané v rámci logického soudu, musí být vztažena k poslednímu, tj.

depozitnímu místu, odkud se zjevuje smysl a pravda. Epochálně viděno, antický logos vědy a instrumentální logika vědy existují právě proto, že se nějak ukazuje i původní logos, v němž obě formy logu berou svůj počátek. Hermeneutika dbalá Parmenidovy božské sémantiky musí vyložit archaický způsob, „jak“ se jsoouno dostává do „takto“ daného vidění vědy ustaveného skrze apofantický logos. Epoptický čili depozitní pohled archaické hermeneutiky na jsoouno má nutně jiný charakter než pozitivní pohled vyměřený z hlediska logické adekvace rozumu k již jsooucí věci. Viděno z hlediska celku jsoouna je pravda jako depositum zajisté poklad svěřený někým Jiným, než jsme my sami a než je naše vlastní schopnost formální či praktické adekvace rozumu a věci. Depozitní pohled tedy zajišťuje poslední rovinu transcendence vědeckého poznání. Bez něj se věda točí v bludném kruhu, protože je připoutána pouze k bytí věci a nemůže dohlédnout na svůj původ daný od Jiného.

Vraťme se k epochálnímu vidění prorokovaného Delfskou věštírnou vzhledem k Perským válkám a vzhledem k Sokratovi. V extatickém výkonu věštění se věštyně a věštci dostali mimo smrtelný čas, o čemž svědčí klasické úsloví z Homérovy *Iliady* ohledně věštce Kalcháse. Ten viděl osud Trójské války z pozice toho, „co jest (*tá eónta*), co bude, a co předtím bylo“ (*Ilias* 1.70). To, co je jsooucí (*ontós*) tvoří v extatickém vidění věštce celek jsoouna daný de-pozitivně, tedy směrem „od“ (*apó, de*) božských sil Paměti jako ultimativní hranice zjevování toho, co je viditelné a jsooucí (*apo-faneín, de-termino*). Pohled na jsooucí směrem od synoptického vidění šamana či věštce ukazuje, že celek přítomného jsoouna (*tá eónta*) se vynořuje v rámci celého pole reality vnímané v extatickém vidění. Věstec nejprve vidí v rámci synoptického vidění celek všeho a pak teprve ostatním vykládá, co toto vidění znamená vzhledem k určité události. Ostatní správně *vědí* díky tomu, že věstec poodhaleně *vidí*. Tím vzniká úplně jiná determinace jsoouna než v případě vědecky daného poznání.

Citovaní Athéňané a Sókrates jsou schopni Delfskému orákulu rozumět a podle něj i moudře jednat. Mají schopnost původní iniciativy zakládání (*arché, initium*) jako vzhledu do božského čili depozitního původu věcí, a tím mohou počít moudré jednání (*conceptus*). Lidé archaické doby byli moudří proto, že mezi nimi žil věstec, který uměl synopticky vidět celek jsooucího v tom, co bylo, co je a co bude. Jak to viděl, to bylo ostatním skryto. Ostatní už synopticky neviděli, ale věděli z hlediska úspěšně počaté moudrosti. Sókrates během své obranné řeči na athénském soudě říká, že jeho iniciativní hledání moudrosti bylo dáno na základě věštby z Delf (*Apologie* 21a–21c). Pýthie o něm něco podstatného viděla, což bylo

všem Athéňanům známo. On se snažil toto viděné také racionálně poznat tím, že bavil s jinými občany Athén o tom, co je moudrost. Hloupý a mocný Kroisos naopak zemřel jako racionální despota v prohrané bitvě, protože o božskou moudrost nestál, i když mu byla zvěstována. Moudrý člověk archaické doby tedy spočívá jednou nohou ve vidění a jednou nohou ve věděni jako správném poznání a iniciativním jednání. Archaická hermeneutika je synopticky-iniciativní. Vidí něco podstatného a ve své moudrosti je schopna toto viděné učinit začátkem věděni (*arché, initium*). Slovo *arché* znamená v řečtině nejen počátek, ale i vládu. Synoptické věděni je archaické v tom, že má vládu nad počátkem jednání, protože do něj opravdu vidí směrem od božského Počátku všeho. V takto daném depozitním vidění se po tisíciletí skrýval epochální postoj vzhledem k věděni. Nazvěme tuto zvláštní pozici rozumu termínem „synoptická diference“ mezi viděním a věděním. Její základní model tvoří vyprávění mystagožky Diotimy v Platónově dialogu *Symposion*, která Sokratovi vydává počet (*ratio*) ze svého extatického vidění Krásy (210e2–211b5). Dalším důležitým textem popisujícím toto určení hermeneutiky ukazuje Sókratův dialog s extatickým rapsódem jménem *Ión* (534b–535a). Citovaná pasáž ukazuje epochální předěl mezi viděním rapsóda ovládaného božskými silami a věděním filosofa ovládaného jiným typem moudrosti.

Poslední či spíše první epochální obrat v rámci synoptické diference ukazuje něco zvláštního, totiž ztrátu schopnosti rozlišovat mezi viděním a věděním. Obě slovesa, tj. „vidět“ (*eídomai*) a „vědět“ (*oída*), mají v archaické řečtině stejný základ slova. Odkazují na akt vidění, jehož proměnou vznikla nová epocha. Lingvisticky viděno došlo ke změně významu daného vzhledem k přítomnému mediálnímu slovesu *eídesthai*, které znamená „vidět“ pro druhého a pro sebe. Jeho význam se posunul do již uzavřené a působivé přítomnosti vyjádřené přítomným perfektem slovesa *oída*. Proces vidění dospěl ke konci a stal se „věděním“ ve smyslu mít, podržet viděné u sebe a pro sebe. Homér používá častý obrat „hle, jak podivuhodné k vidění“ (*thaúma idésthai*) ve významu mocného vidění určité věci, jevu nebo události. Je poznána tím, že je viděna v božském světle původní síly atakující věštecké nebo rapsódické vidění tak, aby vidělo věc v její nezakrytosti (*alétheia*) a stejně tak ji podalo ostatním. Archaický důraz na věštecký výkon vidění se časem ztratil a zůstal pouze působivý jev jako to, co je viděno. Pokladem čili depozitem nové epochy se stalo nikoliv samotné vidění v aktu jeho výkonu, ale pouze uviděný výsledek. Jev se stal poznaným, protože jsme ho všichni uviděli skrze zjevující (apofantický) logos nového věděni. Protože od



epochy metafyziky vidíme novým způsobem, přestali jsme hledat starou sémantiku pravdy jako *alétheia*. Ta musí být viděna, protože jinak se o ní nic neví. Epochálně nový, „logický“ viděný svět univerzality konceptu daného ideově nahradil individuální věštecký dar vidění determinovaného neviditelným počátkem viditelných jevů. Nová metafyzická epocha se přestala starat o to, *jak* se věci vidí, ale zajímá ji jen to, *co* je věděno perfektním, tj. již dokonaným aktem vidění, kdy tento výkon ustal, zmizel a nechal jen zjevenou substanci jako svůj perfektní výsledek. Kdy a jak dochází k zapomenutí či dokonce k vytěsnění difference mezi viděním a věděním? Kdy jsme přestali vidět v archaickém věšteckém smyslu, abychom mohli pouze vědět v moderním ideovém či postmoderním infromatickém smyslu?

První autoři divadelních her jako např. Aischylos (asi 525–456 př. Kr.) viděli přechod od ztráty vidění k nabývání pouhého vědění jako tragickou záležitost. Ztráta schopnosti vidět je hlavním námětem všech antických tragédií, viz Sofoklovu tragédii *Oidipus tyran* poprvé hranou roku 429 př. Kristem. Začarovaný kruh moderního myšlení ukazuje stejně slepé a stejně chytré vidění, jako měl mocný vládce Oidipus v Thébách. Svým vlastním důvtipem zvítězil nad démonickou Sfingou, ale odmítl poznat svůj skrytý osud. Ten mu nejprve poodhalila Delfská věštírna známým orákulem. Geniální a odvážný samovládce jménem svého nadřazeného vědění a šikovnosti (*téchné téchnés hyperférusa*, v. 380-381) odmítá varování věštce Teirésiáse, který vidí do jeho osudu. Když Oidipús na konci svých činů uviděl svůj neskrytý, tj. pravdivý život, oslepil sám sebe. Jeho tyranské, faktické vědění přešlo v tragické vidění slepého a bezmocného člověka. Pravda Delf bývá pro sebevědomé tvůrce všeho druhu často tragická a za svůj osud si mohou sami. Vinou zaujetí proto, co chronicky vytvářeli vlastním úsilím (*factum*), nevidí skryté dění, které vydává trpké plody v okamžiku tragického prozření. Řecká filosofie i tragédie potvrzují, že poodkrytý náhled do lidského dění musí jít ke smyslu toho, co je účinné, ale skryté. Tato poodhalenost (*alétheia*) božských sil tvoří hybnou, ale skrytou sílu dění epochálních dějin, protože stojí u počátku obratu, kdy se mění celé vidění světa. Tím je dění pravdy spojeno s poslední rovinou existence smrtelníků, tedy s dějinností. Nazíraná skrytost dění pravdy ve smyslu perfektního slovesa *óida* pak zakládá pravdivou povahu epochálního dění jako toho, co je již uviděné, a tím i poznané. Viz věštcí viděné a jednotlivými dějinnými aktéry poznané dění, čili dějiny jednotlivých generací královské rodiny mykénských Atreovců nebo Labdakovců v Thébách. Reflexí viděného a

dramatickým ztvárněním těchto dějin pak vzniká dané dílo toho či onoho řeckého dramatika (Aischylos, Sofoklés), jež známe z historie řeckého divadla.

Historicky se obrat od vidění k vědě uskutečnil během 6. a 5. století př. Kr. v oblasti zvané *Magna Graeca*, čili v samotném Řecku a v jeho četných koloniích v Malé Asii, jižní Itálii, Sicílii a jinde. Božské síly odcházejí do skrytosti a samotná Delfská věštírna zaniká kolem roku 396 po Kristu. Toto skryté působení dějinnosti iniciuje dějiny novověké vědy. Výrok Pýthie o Sókratovi v rámci božského slova věštby (*tó legómenon*) zahajuje novou epochu, v níž se jsoucno stává poznatelné epochálně novým způsobem, pomocí zkoumajícího dialogu. Jsoucno jako původní poklad božských sil (*depositum*) poznávaných archaickou hermeneutikou věštců a skrze zasvěcení mystérií se začalo dávat směrem od rozumu vtěleného do nově vzniklé filosofie a do celku přírodních věd (*positum*). Nejhlubší epochální obrat pravdy se tedy týká změny, v níž se hledání moudrosti jako pokladu zjeveného bohy či božskými silami změnilo na pozitivní výčet věděni vykazatelného rozumem vzniklým v rámci nové vědecké racionality. Na světě se přestala dít Homérova či Ježíšova *thaumata*, protože zázraky vidění nahradila moderní *facta* činného věděni. Neumíme vzkřísit mrtvé k životu, jako to uměli prorok Eliáš či Ježíš z Nazareta, ale zato jsme vědecky vyhubili nemoc černých neštovic (*variola*), jejichž poslední planetární výskyt byl hlášen v roce 1977.

Poslední rozlišení se tedy týká moudrosti řecké tragédie. Tragikové žijící v epoše zapomínání synoptické diference, tj. v již uskutečněném přechodu z vidění věštce na věděni logu, vydali poslední historicky známé svědectví o dopadu této změny na moudrost člověka. V jejich dramatickém vidění synoptické diference mezi viděním a věděním vzniká *theoría* jako epochálně nový způsob vidění světa. Výraz „teoretizovat“ se vůbec poprvé objevuje v Aischylově dramatu *Spoutaný Prométheus* (*theóreson*, v. 302) a rovněž i substantivum „teorie“ (*theórian*, v. 802). Prvními teoretiky Evropy byli diváci antického dramatu nebo náboženských her provozovaných v okrsku známých řeckých svatyně. Tito občané řecké polis měli teoretickou schopnost, tj. uměli rozlišit (*krínein*) synoptickou diferenci mezi viděním a věděním, protože ji spoluprožívali v čase dramatu. Tragikové jako poslední mudrci v historii Západu viděli zásadní význam této již zapomenuté *krísis*. Úvodní část eseje zmínila, že krize vzdělání má tragický charakter, protože je založena globálně-konfliktně. Nyní je třeba tuto tragiku ukázat z hlediska posledního rozlišení, které jde ke skrytému děni samotné dějinnosti, jež zakládá následné děni vědy.

Svatyně a věštírny předcházely období vědy a mnozí filosofové jako Pythágorás, Hérakleitos z Efezu, Platón a další byli zasvěcenci mystérií. Klíčová je především přechodná epocha během 6. až 5. století př. Kr., kdy existovalo paralelně vedle sebe synoptické vidění celku světa ve věštírnách, drama „teoretické“ tragédie a konceptuální vědění nově vzniklé vědy. Svědkem synoptické diference mezi viděním a věděním jsou citovaní filosofové Parmenidés z Eleje, Hérakleitos z Efezu, athénský Sókrates či zmínění tvůrci antických tragédií jako Aischylos a Sofoklés. Nejhlubší krize moudrosti spočívá v tomto ultimativním dění pravdy zakládajícím dokonce i samotné dění vědy. Svatině v Eleusis a v Delfách, depozitní strážce vidění po celou antiku, se odmlčely a zanikly. Z antické tragédie vzniklo moderní dramatické divadlo, kdy se jen díváme na scénické jednání nalíčených herců, ale skrze jejich odmaskované postavy (*prosópon, persona*) už nevidíme nic synoptického. V původním amfiteátru nosili herci masku, protože divák byl schopný přímo vnímat samotné dění tragické pravdy a herci jej nezajímali. Proto známe jen jména dramatiků, ale nikoliv herců, kteří začali poprvé hrát na scéně za poety Thepsise a dramatika Aischyla. Tragické vidění a vědění dosvědčuje Aischylovo úsloví *páthei máthos*, aneb cesta skrze utrpení k poznání, která je vlastní všem moudrým smrtelníkům (*Agamemnón*, v. 177). Divák vychovaný touto archaickou *mathesis universalis* synopticky viděl do děje a tím i věděl, proto nepotřeboval vidět tvář herce. Po zapomenutí synoptické diference zanikl i původní věštecký a tragický zdroj, který zajišťoval epoptické a teoretické vidění celku jsoucna. Naše epocha vědecké vzdělanosti už není schopna rozlišit mezi depozitním viděním a pozitivním věděním. Po zapomenutí synoptické diference se západní vzdělanost stala slepou tragickým způsobem, protože přestala vidět původ smyslu. A když slepý vede slepého, oba padnou do jámy. Jejich vědění jim nijak nepomůže.

Znalci archaického způsobu vidění jako Jean-Pierre Vernant připomínají, že zrak v antice není pasivním příjemcem světla, ale naopak vyzařuje vlastní světlo, jímž poznává svět. Platón v dialogu *Tímaios* mluví o „zářících očích“ (*fósfóra ómmata*, 45b3), které aktivně vidí tím, že procházejí formu daných věcí. Archetypem tohoto vidění je pohled do tváře Medúzy, který přináší smrt. Archaické vidění věci proměňuje tím, že vytváří nové vztahové pole, v němž se věci mohou odkrývat v původním, a někdy dokonce i v božském významu. Viz židovsko-křesťanské dějiny spásy. Ale také se svět odkrývat nemusí, pokud někdo nechce nebo nemůže vidět. Viz tragický příklad podávaný Euripidem v tragédii *Bakchantky* poprvé

hrané až po dramatikově smrti v roce 405 před Kristem. Bůh Dionýsos přichází do Théb, které mu oficiálně odmítlo poskytnout božské pocty. Dionýsos v podobě anonymního cizince oznamuje příchod své božské síly. Král Pentheus se ho ptá, zda Dionýsia viděl. Posel alias Dionýsos pythicky, a tudíž pravdivě odpovídá: „Viděl jsem vidícího“ (*horón horónta*, v. 470). Král se poslovi dívá z očí do očí a nevidí nic. Jen ví, že má před sebou někoho neznámého. Akt vidění se tedy naplnil perfektní slepotou. Skrytý cizinec vidí sám sebe, ale to mohou jen bohové, kterým je pravda zjevena v plné odkrytosti. Ale král má být vidoucí alespoň ve smyslu archaické moudrosti vázané na vidoucího. Jestliže je někdo někde vidoucí, což cizinec zvěstuje proklamací suverénního vidění jako plnosti *alétheia*, král se má starat, aby také viděl tím, že boha poodkrytě pozná. Nedostatek schopnosti vidět a následná zvědavost vědění přivedou Penthea k tragické smrti. Král chce vidět božské jen vlastní chytrostí. Tajně špehuje obřady žen konané k poctě Dionýsa a přitom jej za živa roztrhá průvod žen vedený jeho vlastní matkou. V bakchantské extázi vyvolané vidoucím božstvem královna Agaué utrhne synovi hlavu, orgán vidění i vědění. Jeho matka vidí aktem vidoucího božstva, v extázi není sama sebou. Takové vidění je absolutně nelidské, oddělené (*absolutum*) od lidské moudrosti tím, že se plně nachází pouze na straně vidícího božstva. Z hlediska člověka mu chybí rozlišovací vědění, takže příběh končí nevědomou vraždou. Dvojí krize, absolutizovaného vidění a absolutizovaného vědění neschopného buď aktu vidění nebo vědění, představuje epochálně poslední slovo tragédie, protože Euripidés je jejím posledním velkým představitelem. Po zániku Tragiků začíná moderní tragédie daná nikoliv dramaticky, ale historicky.

V epoše Tragiků začíná i konceptuální vědění zahájené mimo jiné Hérodovou *Historií apódeixis* psanou někdy kolem 450–420 př. Kristem. Hérododem objevené vědění podané jako apodiktické zkoumání minulosti dostalo po jeho slavném díle název „historie“. Díky novému typu zjevování minulosti došlo k tomu, že typ apodiktického zkoumání minulosti a přítomnosti postupně nahradil vidění Delfské věštírny. Vědecký koncept ukazuje dění Perských válek jiným způsobem, než Hérododem citované věštby Pýthie. Hned v následující generaci po posledním velkém tragikovi Euripidovi píše Platón (427–347 př. Kr.) nejznámější filosofický mýtus o jeskyni. Dialog *Ústava* jím začíná sedmou knihu vykládající podstatu spravedlivé obce (*Ústava* 514–517). Vztah mezi viděním a věděním zde reprezentuje cesta člověka, který se vymanil z pout. Pak mohl otočit hlavu a viděl světlo

ohně, který vytvářel hru stínů promítanou na stěnu jeskyně. Tento falešný obraz světa se mu koriguje ještě jednou, protože rozezná denní světlo a vyjde ven, kde vidí reálné věci a nakonec se podívá i přímo do slunce. Tím přestane vidět, protože je oslepen z dlouhého pobytu ve tmě, kde bylo jen světlo umělého ohně. Ale zvykne si na nový svět nezakrytosti věcí v denním světle a toto vidění přináší zpět do jeskyně ve formě nového vědění. Tím riskuje smrt jako Sókrates. Vědoucí technici v jeskyni nic nového nevidí a nemají chuť ho poslouchat. Jejich vědění je dáno na základě umělého ohně, jenž zakládá typ troglodytického vidění. Vězni v jeskyni ani nepotřebují vidět jinak, umělé světlo ohně smíchané s troškou venkovního světla slunce jim úplně stačí. Zajistili si vidění pouze svým věděním; nejsou úplně slepí a nepotřebují vidět jinak než skrze svou manipulativní dovednost (*téchné*).

Martin Heidegger během zimního semestru 1931/32 ve Freiburgu rozebírá tento nejznámější filosofický příběh (*Gesamtausgabe* 9, 203-238). Svě myšlenky vydal pod názvem *Platónovo učení o pravdě (Platons Lehre von der Wahrheit)*. Naše zamyšlení nejvíce zajímá Heideggerem vyložený vztah mezi vzděláním (*paideía*) a pravdou jako nezakrytostí celku jsoucího (*alétheia*). Vztah vzdělání a pravdy se zjeví novým způsobem po každém obratu poznání (stíny věcí na zdi / oheň ozařující umělé věci / vycházení z jeskyně ven / viditelné věci venku / zář samotného slunce / návrat do jeskyně). V každé fázi je něco jiného odkryto a něco jiného skryto, což ukazuje na změny v pojetí pravdy jako nezakrytosti jsoucna. Výkon vzdělání je chápán jako obrat duše v celku toho, čím je vzhledem k celostnímu obrazu světa (*paideía*). Každá fáze ukazuje jiný epochální obrat a s ním spojené vidění celku. A každá vize světa v epochálním obratu odkrývá určité vidění celku jsoucna a zároveň skrývá jiné vidění celku jsoucna. Pojdme ke klíčovému bodu západní pedagogiky, kterým je pochopitelně pohled na slunce a na svět věcí ozářených sluncem. Tento obrat totiž do sebe zahrnuje všechny tři citované difference. Vidění se zaměří na svět idejí, protože ty jsou maximálně viditelné a jsoucí. Nové vidění se tím definitivně změní na vědění, později definované jako adekvace věci a rozumu (*veritas*). Věda zakládá novou formu života v jeskyni po provedeném obratu ve vidění (*paideía*), protože vědoucí filosof se do jeskyně dobrovolně vrací, aby vzdělal ostatní vězně. Jeho pedagogika vědy jako ideového vidění přinesla technicky založeným troglodytům nový druh vzdělanosti. Někteří z nich byli totiž natolik moudří, že byli schopni rozlišování a přijali epochálně nový typ vidění.

Idea Dobra je podle Platóna sluncem proto, že je nejvyšším a nejzářivějším jsoucnem. Z podobenství je jasné, že slunce jako idea Dobra ozařuje všechno ostatní z titulu své absolutní kvality bytí. Vědění takto vidoucího filosofa se stává ideově založeným a v tomto obratu spočívá možnost založení vědy. Heidegger upozorňuje na dvojí formu epochálního obratu ve vidění světa. Idea Dobra uschopňuje vidění věcí z hlediska nového pohledu vidoucího filosofa na jsoucno. A díky své maximální jsočnosti a zářivosti umožňuje ostatním věcem, aby byly zjevné. Je tedy vlastní příčinou vidění filosofa a zároveň univerzální mírou správnosti viděného. Dialog *Ústava* říká, že ideový pohled na jsoucno „vidí přesněji, správněji“ (*orthóteron blépoi*, 515d3). Správně zaměřený pohled totiž poměřuje jsočnost věcí s jejich ideovým modelem a nakonec i se samotnou ideou Dobra jako poslední příčinou vidění. Vidění se stává věděním z hlediska poznání idejí jako pravé podstaty věcí. Heidegger připomíná, že v tomto rozhodujícím obratu západní civilizace vzniká metafyzický pohled na věci, v němž se pravda jako původní nezastřenost jsočna (*alétheia*) mění na správnost (*orthótés*) ve smyslu adekvátního pojímání a vidění (GA 9, 231). Nastolení ideového druhu vidění určilo ontologický způsob, jak se celek všeho dává v epochálně změněné konstelaci rozumu.

Způsob, *jak* vidíme svět ve smyslu ideově dané dráhy pohledu (*Blickbahn*) zásadně určuje metafyzickou definici věci jako toho, *co* vidíme ve smyslu „takto“ nazíraného jsočna. Nově ustavené vědění matematicky přesně vykáže počet svých kroků (*ratio*) od původní příčiny světla a světa, tedy od první ideje. Nová *mathesis universalis* je tedy založena ideově, racionálně a metodicky. Epochálně novým krokováním od První příčiny čili racionalizací poznání vytváří intelekt ideovou adekvaci rozumu (*veritas*) k „takto“ dané věci poznání, čili ideji (*res*). Víme, co je skutečná idea (*eídos*) a co je její falešné zdání (*eídolon*) dané stále vyšším počtem matematicky určených kroků, které rozum urazil od původní ideje Dobra. Nově vzniklá metafyzika tímto epochálně novým způsobem oddělila pravdu a omyl. Bytí věci se stalo vědecky poznatelným jsoucnem, protože vidění zahlédlo epochálně novou adekvaci věci k ideovému způsobu viděného jako perfektně viděného, a tím i správně věděného. Platónem založený obrat vědění (*paideía*) se stal klíčovým pokladem „takto“ ustavené metafyziky, která pedagogicky vzdělala Západ do současné podoby.

Vraťme se k obratu vidění ve věděním, které se děje v momentu, kdy mysl vidí věci ozařené sluncem, tedy ideou Dobra. Klíčový moment krize je v tom, že Platón přiřknul této

ideji jsoucnost, dokonce v absolutní míře. Platón ve svém pohybu souzení (*krínein*) rozeznal ideu Dobra jako maximálně jsoucí a tím i maximálně zjevnou pro intelekt. Skryté dění bytí se tedy kompletně zaměnilo za dění maximálně jsoucího, které v dnešní epoše akademického nerozumu nese různá jména: Osud, Užitek, Účel, Zájem, Grantování, *Science Citation Index*, *Google Scholar* atd. Toto poznání nejvyšší Ideje se postavilo jako oddělená, tj. absolutní míra, k níž je třeba adekvovat všechno ostatní, co jest, co bylo, nebo co může být. Pravda ve smyslu *veritas* je věděním proto, že si vědoci kdykoliv vybaví nejvyšší míru celku jsoucna a danost věci porovná s ideální mírou, která je maximálně zjevná v dané epoše osvětleného rozumu či postmoderní indexace. Hermeneutika postavená na synoptické diferenci mezi viděním a věděním je tedy nahrazena metafyzickou iniciativou porovnávání mezi absolutně a relativně uviděným, a tím i poznaným (*eidos / eidolon*). Nové poznání tedy vytvořilo epochálně novou pravdu a současně i její idol. Tato poměřovací iniciativa aktivně, tedy konceptuálně, počíná všechno další vědění od normativní ideje, která je v současné slepotě perfektního čili dokonatého vědění rovněž počátkem i koncem všeho jsoucího (*de fine*). Epochálně nová definitiva metafyzického rozumu tedy vnímá věci v jejich jsoucnosti poměřované tím, co je jsoucí *par excellence*. Protože obojí, míra i měřené je nabíledni, není potřeba nic dalšího vidět.

Vidění Eleusis, Delf a na něj napojené vědění antické tragédie a filosofie se změnilo na evidenci vědeckého rozumu, kterou v této nové podobě kodifikoval Aristotelés jako logický nástroj poznání (*organon*). Intelekt začal v nové epoše zjevování pracovat s logikou jako apofantickým nástrojem poznání. Oddělení pravdy od idolu dostalo metodická pravidla odvozená od fungování samotného jazyka. Věta logického soudu nahradila tajemný výrok Delf. Tím rozum uviděl nový svět a přestal vidět to, co bylo předtím nazíráno teoreticky a tragicky. Moderní věda založená na evidenci stále ještě obsahuje latinský kořen slova „vidět“, ale ve skutečnosti už nic vidět nepotřebuje. Přestali jsme vnímat synoptickou diferenci mezi viděním a věděním, kterou antická tragédie považovala za původní zdroj moudrosti. Vědoci a vidoucí intelekt se zaměřil na svět racionální jasnosti a směrem od takto dané jasnozřivosti poměřuje celek jsoucna. Tragika obou světových válek a totalitních vyhlazovacích táborů XX. století ukázala, že jsme podobni tyranovi Oidipovi nebo thébskému králi Pentheovi. Viděli jsme hodně hrůz a víme neuvěřitelné množství faktů, ale nikam jsme nedohlédli. Utrpením

jsme nijak nezmoudřeli, protože ideální *mathesis* moderní matematiky a informatiky nic takého nezná.

## 5. Postmoderna aneb Vítězství binární difference

Shrňme celkovou cestu čili metodu hermeneutického výkladu z hlediska stále hlubšího pojetí pravdy. Cesta vedla od historické krize vzdělanosti k epochálnímu dění vědy určeného pravdivostí jsoucna (*veritas*). Aby epochální hermeneutika porozuměla krizi vědecké pravdy čili dějinám poznání, musí na cestě výkladu jít až k archaické pravdě jako pythické poodhalenosti samotné dějinnosti. Dějiny primárně existují v jejich fundamentálním „jak“ se dávají ve zvláštním druhu vidění směrem od poodkrytosti bytí, jehož znamení můžeme nazírat jako událost či obrat na cestě myšlení (Heideggerův *Ereignis*). Pokud pohled archaické hermeneutiky začíná v tomto depozitním vidění, pak rozliší v dění pravdy jako epochální nezastřenosti (*alétheia*) i klíčový moment změny ve vidění světa, kdy jsoucno vstupuje do epochální manifestace jako ideově viditelná a poznatelná *veritas*. Tímto epochálním obratem ve vidění (*paideía*) začíná zapomenutí synoptické difference mezi viděním a věděním. Po Platónově obratu k metafyzice, čili k ideovému světu existujícímu za věcmi, jsme přestali vidět, protože vše jsoucí ideově nazíráme, a tím i správně víme. Dějinnost pravdy jako globálně organizovaného eidetického vidění a jeho postmoderního idolu zakládá metafyzické dějiny vědy a následně i historii vzdělání.

A kde jsme dnes, v epoše posledních časů nerozumu, vítězně vládnoucího světem po zapomenutí všech tří diferencí? Turisté chodí v Delfách, všechno fotografují a nic epochálního nevidí, jen hodně zajímavého. Jsou zaujati hromadou trosek a stojí v jejich středu (*inter-esse*), protože je tam zavezla cestovní kancelář vedená neviditelnou rukou trhu. Jejich skutečný zájem se soustředí na fakta, čili na zhotovená videa. Akt rozlišení (*krínein*) je dán vyšším počtem pixelů určujících digitální kvalitu viděného. Navíc je možné dát toto mrtvé místo do karteziánských souřadnic planetárního významu, udělat z něj hypertext a podívat se, jak dané faktum vypadá z ptačího pohledu snímkovací družice. Chrám boha Apollóna v Delfské věštírně má z tohoto synoptického hlediska tvořeného daty GPS, hypertextu a na něj napojených informací, snímků a diváckých komentářů výslednou hodnotu [38°28'56.277"N 22°30'4.701"E](#). Kliknutím na linkovaný text navede vyhledávač zvědavce nejprve na seznam firem lokalizovaných na uvedených souřadnicích, a posléze i na turistickou pamětihodnost známou jako chrám boha Apollóna v Delfách. V časech



postmoderny je Delfské orákulum nahrazeno daty GPS s přidruženými reklamami na hotely a firmy. Hypertext je doplněn encyklopedickými znalostmi z Wikipedie, obrazovými galeriemi a debatními fóry turistů či filosofů. Tato postmoderní konjunkce dat vytváří současné pojetí božského. Posvátný okrsek Delf faktograficky vystupuje maximálním způsobem, ale nemůže zjevovat žádný smysl. Digitálně koncipované Delfy nemají, odkud by jej zjevovaly. Konkrétní fenomén vzatý z ekonomiky à la Google a z historie vzdělání à la Wikipedie ukazuje na poslední dění vědění a na krizi jeho digitální pravdivosti. Binární diference postmoderní nevzdělanosti dané jedničkou a nulou zakládá už jen stín reality, pod nímž se maskuje eschatologická figura instrumentálního rozumu posledních časů. Návratem k troglodytům se uzavírá kruh nevidění a z něj plynoucího nevědění.

Hypertext neumožňuje na rozumné slovo, na rozdíl od scholastického komentáře a scholia, které trvale prohlubovaly počáteční vědění. Algoritmus odkazuje pouze na další fakt, nikoliv na konečný smysl, v němž má moudrost spočinout. Spojení s božskou silou Apollóna prováděné Pýthií a kněžimi (*sýmbolon*) se stalo čistě lidským symbolem abstraktních souřadnic, na které se zredukovala Kartéziem objevená cesta rozumu. Každý z těchto kroků vzdaluje postmodernu od původní synoptické diference mezi viděním a věděním. Scholastické vidění jsoučna nahradilo moderní epistemické vědění vázané na text *Rozpravy o metodě*. Z racionality vědy se stalo pseudovědění kartesiánských souřadnic a informace hypertextu koncipovaného jako algoritmus, který určuje následný proces komputerové kalkulace. Diference mezi moudrostí a kalkulem zmizela tím, že nakonec nezůstal ani Leibnizem zbožštělý kalkul. Ten se přeměnil na počítačový program operativně pracující pouze s jedničkou a nulou. Binární diference mezi jedničkou a nulou nahradila vzdělanostní diferenci mezi moudrostí a kalkulem, čímž uzavřela proces degradace rozumu.

Depozitum postmoderní racionality už tedy nepatří ani lidskému rozumu, ale paměťovému médiu a procesorovému zpracování. Všichni okamžitě vidíme, čím Delfy a cokoliv jiného dnes jsou, protože to víme z digitální databáze. A toto vědění je uložené v univerzální formě *cloud computing*, které na základě individuálního požadavku generuje potřebnou informaci vizualizovanou na počítačové obrazovce. Vznikl začarovaný kruh binárně určené racionality, v níž vidění a vědění vystupuje jako jeden souvislý proces zahalený globálním závojem indexovaného nevědění. Temnotě Delf dnes odpovídá „oblak“ (*cloud*) informatiky jako postmoderní říše stínů (*Léthé*), v níž slepě bloudí novodobý druh

informovaných šamanů. Mistři klávesnicového prstokladu už vědí jen to, co vidí na displeji a opačně. Digitálně založený instrumentální rozum spravuje databáze jako klíčové depozitum postmoderní verze Leibnizova kalkulu. Pravda se zjeví pouhým pohybem jednoho prstu (*digitus*), hle jaký div. Informatik, postmoderní figura Jüngerova Dělníka, suverénně spravuje takto dané depozitní vědění. Postmoderní dělník laborující dnem i nocí u PC-stroje může shromáždit a dodat jakékoliv informace komukoliv oprávněnému, a to okamžitě a s planetární působností. Depozitní strážce databází a nového druhu kalkulu navíc může kohokoliv kontrolovat a odposlouchávat, viz informační teror světových velmocí v poslední době globální války za mír. Žijeme ve světě informatiky, která určuje epochu postmoderního vědění. Postmoderní nevzdělanost se přenesla i za poslední diferencí mezi textem a hypertextem a zrušila diferencí mezi realitou a jejím postmoderním obrazem utvořeným lidskýma rukama.

Humanista Giambattista Vico v díle *Scienza Nuova* (1725) revolučně tvrdí, že to, co je utvořené lidskýma rukama a duchem, rovněž zakládá míru pravdivosti (*factum et verum convertuntur*). Od humanistické adekvace faktu k osvícenému duchu jsme přešli k současné adekvaci faktu a jiného faktu. Dnešní moudrost je pouze faktografická, protože si vystačí se zdáním pravdy dané jako ideologie (Karel Marx), nebo jako mediální spektakl (Guy Ernest Debord) či dokonce jako digitální simulákrum (Jean Baudrillard). Tyto globální poklady masové kultury a informovanosti spravuje technokraticky pojatá moc manipulující depozitní vědění uložené v databázích globálního počítačového mraku. Z mystérijního depozita se stalo moderní *factum*, skutečnost vytvořená lidskýma rukama, čímž zmizel pohyb smyslu jako daru dávaného směrem od Jiného. V posledních časech nerozumu slepého na obě oči (čili binárně) k nám už nemůže přijít žádný cizinec jako Dionýsos do Théb. Mystérijní a děsivé Jiné přestalo být nejprve božským, pak přišlo o vztah k bytí. Nakonec přestalo být i sobě vlastní věcí a v posledních časech moderního vědění se stalo pouhým faktem. Postmoderní racionalita zredukovala moudrost na mlžný oblak globálně zpracovávaných jedniček a nul. Vítězství informatiky nad věděním způsobilo, že jsme se stali cizinci sami sobě.

Rekapitulujme degradaci vidění a vědění. Mystérijní vidění božského v Eleusis (*epopteía*) se změnilo na konceptuálně-synoptický pohled diváka řecké tragédie (*theoría*). Tragické nazírání lidského osudu se změnilo na Platónův *eídos* metafyzického rozumu a pak na idol (*eídolon*) moderní racionality dané Leibnizovým povýšením kalkulu na božskou

úroveň. Technokratickým zbožštěním instrumentálního rozumu nakonec novověký kalkul digitálně mění sám sebe on-line, ve stálém přeformování (*informatio*), kdy jedna informace nahrazuje druhou. V tomto racionálním běhu informatiky za vlastním ocasem přešlo vidění beze zbytku do formálního vědění, které v postmoderním procesu frenetické reformace vzdělání a informatické vědy neustále anuluje samo sebe. Krize způsobená diferenciací vzdělání ve smyslu poodstoupení od původního zdroje smyslu (*differo*) má epochální charakter. Žijeme v epoše postmoderní idiocie, kdy si vědění a vzdělání vystačí s digitálním idolem Delf stlačeným do poslední fyzikálně možné difference mezi jedničkou a nulou. Význam nazíravé moudrosti je v posledních časech lidstva určený tím, že elektrický proud vrstvou polovodiče buď prochází, nebo neprochází. Tím postmoderně naplňujeme archaické heslo „Poznej sám sebe!“

Digitální epocha, v níž pohyb prstu zjevuje informaci jako absolutní pravdu, se manifestuje v tomto posledním rozlišování jako ultimativní vize nesmyslu. To dokazuje i současná krizová historie vědy a vzdělání. Nejprve se odmlčelo bytí a následovalo moderní mlčení jsoucná nahrazeného postmoderní ne/činností čisté energie. Hmota se stala pouhým ekvivalentem energie ( $E=mc^2$ ). Energie božského světa předtím uchopená ve vidění, se nyní stala elektrickou či magnetickou energií uchopenou ve vědění elementárních částic. Současná Gell-Mannova systematika elementárních částic nahradila novověkou Mendělejevovu tabulku prvků. Kvantová mechanika utváří svět ke svému obrazu ultimativně daného Heisenbergovým principem neurčitosti a fyzika chápe realitu jako kvantový proces daný diferenciálními rovnicemi. Postmoderní difference tedy podává binární obraz světa, jenž ukazuje na vítězství neurčitosti vědeckého rozumu vzhledem k poznávané věci (*res*). A zákonu neurčitosti odpovídá i forma depozitního vědění, dnes neurčitě uskladněného v planetárním mraku dat. A binární relace založená na frenetickém dělení (*fractio*) zlomků času a prostoru ovládla v posledních časech i možnost smysluplného jazyka. Čistý pohyb difference tvoří od vzniku strukturalismu daného ustavením Pražského lingvistického kroužku (1926) i základ fonologické struktury každé řeči. Humanitní vědy a fyzika tak společně dokazují, že od postmoderní *Léthé* vyjádřené prázdnotou nuly nás dělí pouze digitální ne-nula. Souběh nuly a jedničky v epoše fragmentované racionality indikuje postmoderní *symbolon*, tedy poslední rozlišování (*krísis*) mezi nicotou a její negací. Toto kritické rozlišení pravdy jako dění Difference se dává v postmoderní éře významu jako *ultima ratio*, odkud není kam jít, jedině

do nicoty. Mezi jedničkou a nulou existuje v budoucí kvantové či současné digitální informatice diference pouze fyzikálního druhu, odkud svrchovaný rozum (*nús, intellectus*) nemůže vzejít. Intelekt není podle klasické vzdělanosti určen ani čistě biologicky, natož čistě fyzikálně. V binární diferenci zato pevně zakořenil kalkul, který konečně našel absolutně univerzální základ všeho dění, totiž *fýsis*. Vždyť život a nakonec i člověk z hmoty vychází a zase se tam vrací. Tak nás učí pravda mýtu a faktické poznatky postmoderní vědy, v níž idol a mýtus splynuly v jeden nekonečný Proces.

Výraz „*symbolon*“ znamenal tradičně i vyznání víry. Postmoderní vyznání víry v binární diferenci ukazuje, že jsme ještě nikdy nedrželi tak málo smyslu a tak ohromnou kvantitu vědění. Dějinnost zmizela, přešla na ahistorické dění procesuálního vědění, a to se redukovalo na iracionální posloupnost strukturálních diferencí. Proto historikové tzv. Školy analů (*École des Annales*) mohli ve 20. století škrtnout z dějin i jednání svobodného subjektu. Zrušením člověka jako tvůrce dějin, Foucaultovou archeologií vědění a Derridovým pohybem nejsoucí *différance* se tedy uzavírá cesta historie, filosofie a humanitních věd. Díky neostrukturalismu pojatého jako původní *arché* rozumu a dekonstrukcí centrálního místa logu v lidské existenci jsme došli až na samý konec toho, co je člověk jako nekonečná Diference mezi slovy a věcmi. Postmoderní věda je fascinována idolem nabízejícím radikálně odlišný druh dění než to, které odpovídá klasickému výměru člověka jako *homo sapiens*. Frakční a diferencované pseudo-dění vytlačilo dějinnost, dějiny a nakonec i historii, aby nechalo vládnout sérii faktů jako vševládny Proces, bez konce a bez počátku. Od umlknutí Delf a následné smrti Boha jsme skončili v popření *homo sapiens*. Ušlechtilé určení staré epochy humanismu nahradil pilný *homo faber* obsluhující fabriky na pásovou výrobu, nyní vystřídáný eschatologickou figurou postmoderního *animal laborans* (Hannah Arendt) jako pilného informatika a kryptografa sloužícího globálním zájmům korporací a velmocí. Neustálá informace rozumu a reformace vzdělání se stala spektaklem a simulákrem posledního věku vzývajícího božstvo Informované Síly zahalené do mraku *cloud computing*. Epochální výtvar binárního nerozumu vydává tento globální idol za nový obraz světa. K němu přiřadil podobně neurčité pojetí člověka legitimované skrze úkon tzv. kognitivních věd.

Epochální hermeneutika vzdělaná antickou tragédií konstatuje, že v době globální vlády čistého faktu a čisté objektivity vznikl podobný idol zcela nevyhnutelně. Nový člověk vidí už jen objektivní realitu, čili předmět technické a mocenské manipulace (*objectum*),

kteřé je před ním jako *factum*, čili věč zhotovená vlastním umem a poznáním. Tvor definovaný platební kartou a personálním profilem na webu existuje jako poddaný čili *subiectum* světa faktů. Jeho totální fakticitu beze zbytku potvrzují kognitivní vědy. Základ objektivní idolatrie tvoří informatika a ekonomie v databázové konjunkci. Hermeneutika napojená na Tragiky navíc připomíná, že základem objektivity ve věku informatiky je animální pud sebezáchovy vládnoucí v posledních časech nerozumu skrze burzu a skrze *cloud computing*, vrcholný kombinatorický a ideový výtvor naší doby. Postmoderní subjekt v nich potkal sám sebe a v tomto spojení, daném jako parodie na Avicennův *ittisál* či mystické *conjunctio*, se mu absolutně zalíbilo. Proto je spekulativní postmoderna i říší svrchované subjektivity a narcismu, neboť v zrcadle (*speculum*) binárního nerozumu nazírá pouze a výhradně sama sebe.

\* \* \*

Hermeneutický výklad současné slepoty rozumu začal od historické krize vzdělání a šel ke krizi dějin vědy tím, že rozlišil ve vědeckém poznání skrytou podobu pravdy (*alétheia*) a odkrytou podobu pravdivosti (*veritas*). Tímto rozlišením (*krisis*) pravdy vzhledem k moudrosti vyložil z hlediska skrytého původu pravdy i epochální proměny vědění a vzdělání. Binární proměna pravdy ukázala postmoderní epochu totálně informovaného Západu (*tó éschaton, novissimum*). Kruh výkladu jsme uzavřeli eschatologicky. Šli jsme cestu moudrosti tam a zase zpět, od počátku lidství až k jeho postmoderní novince. Vyšli jsme z vlasti pod ochranou bohyně Moudrosti, jako Odysseus iniciující evropskou dějinnou epochu Trójských válek. Jeho nesmírná moudrost a chytrost (*métis*) podobná Diovi jej neustále spojovala s bohyní Athénou, skrytým průvodcem a hybnou silou tehdejšího epochálního dění. Díky skrytému působení společně vnímané dějinnosti se stal Odysseus i naším současníkem v dějinném dialogu. Znamení na cestě rozumu jsme snad četli správně, poslušní Hérakleitova výroku: „Vládce, jehož věštírna je v Delfách ani nemluví, ani neskrývá (*óute légei óute krýptei*), nýbrž dává znamení (*alla semáinei*, B 93). Možná byla některá námi položená znamení (*hérma*) poněkud kryptická, ale taková je už pythická povaha epochální hermeneutiky. Metoda je dána a moudrý umí číst, protože usebraně vidí, viděné rozlišuje a takto rozlišené sbírá do celku synoptického smyslu (Homérovo *léxó*, latinské *legere*), nyní odděleného třemi

zapomenutými diferencemi od globálně vládnoucího *information processing*. Lexikálním vyložním smyslu eschatologické novinky se uzavírá cesta hermeneutiky archetypálně rozlišující trojí typ krize: krizi epochálního vidění, krizi vědeckého poznání a krizi aktuálního vzdělání.

Václav Umlauf  
červen 2013, Liberec